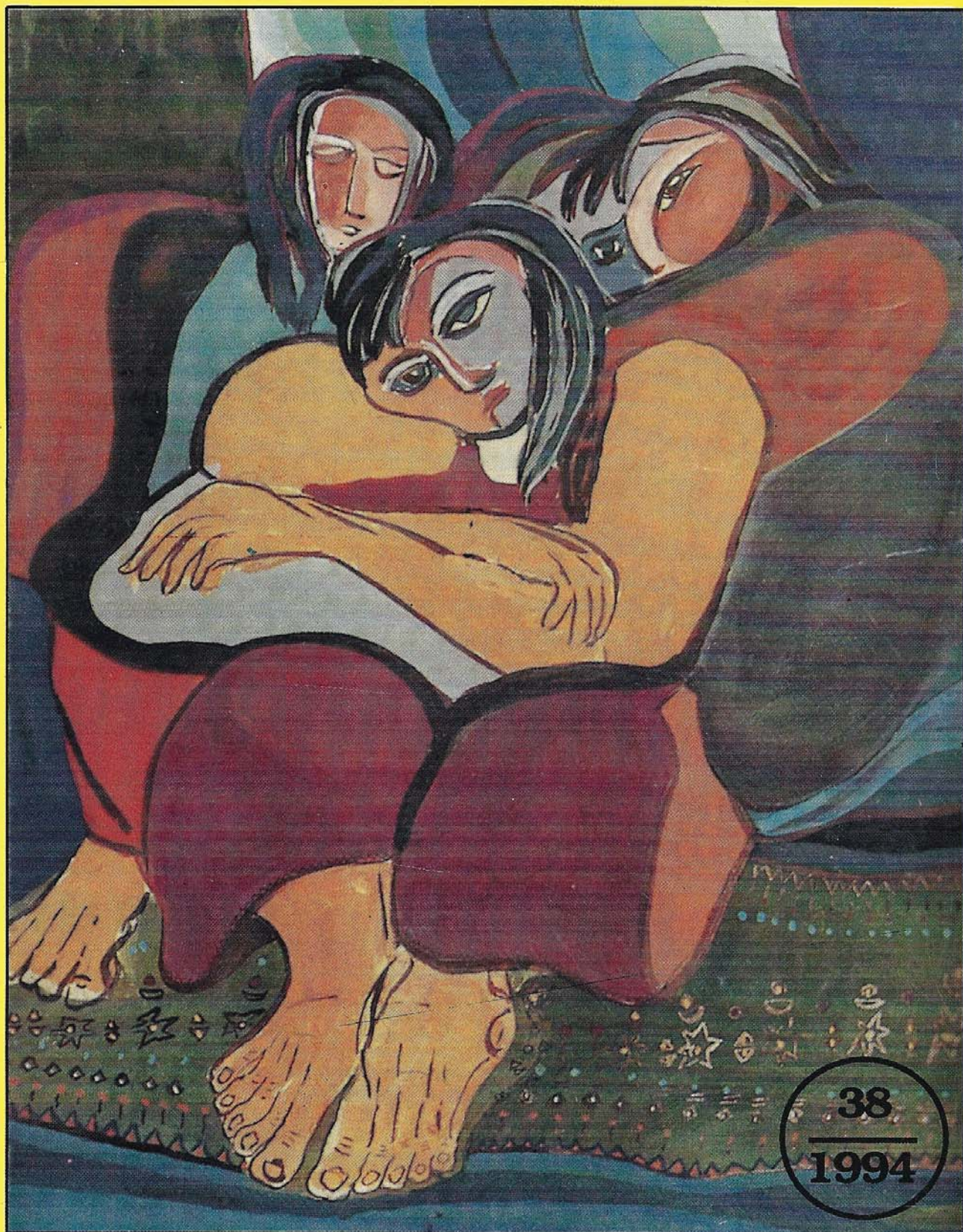

OROJANÛ

kovara huneri çandi û edebi

NAVEROK

Çend gotnên pêşiya ji devera Duhokê- R. Amêdi.....	3
Çend problemên kurdên Sovyetê- Tajdin Biroyêv	5
Dî muzika folklori da şertên lêkolinê - Eshed Muhammed Ali Werger: Xoşnav û A. Gernas	12
Filmeke Kurdi: Tunel	18
Baweriya kevn a Persan, 4- Zerdeşt Werger : Y. Çakmak, A. Gernas	20
Mem û Zin -Radyo-dramatik- Robert Alftan. Werger : Xalîl Lezgin	22
Helbest- Ezmanê Kari	26
Serpêhati: Bavê Sero	27

Bergê pêşin: Rebwar Said

Sal: 15

Hejmar: 81, Sibat 1994

ISSN 0283-5355

XWEDÎ: KOMKAR-Swêd
BERPIRSIYAR: Şeroyê BOTAN
NAVNIŞAN: Gustavslundsv.168,1 tr
161 36 STOCKHOLM
TELEFON : 08/ 26 23 75
HESAP NO: PG. 458980 - 0

UTGIVARE: Svensk Kurdiska
Arbetsföreningen
ANSVARIG UTGIVARE: Ş.BOTAN
ADRESS: Gustavslundv. 168, 1 tr.
161 36 STOCKHOLM
FAX: 08/ 25 38 57

ÇEND GOTINÊN PEŞIYA JÎ DEVERA DUHOKÊ

Bî rasti çî millet nînin xudan kelepore nebîn, lê millete Kurd yek e jî wan milletan yê gelek zengin û dewlemend bî folklorê xwe.

Gelek mirovê jir u têgehiştî yê jî nav milletê me rabûyin, ewan mirovan gelek serburyê bî serî hatin, xweşî û nexwaşî, şer û aşî, zengîni û xezanî, başî û xirabî gelek yê bî çavê xû ditin. Wan mîrûvan nivîşkê van serbûr û serhatiya yê kiriyê gotin, ev gotine wekî xetir u çêrane şev reşê dikjî u rêya karwaniya rohin dîket, lewma ya pêtiyê her kesek jî me em van gotina bîkeyne goharik dî guhê xû.

Ev gotine wekî çîran e rêka mîruvî ruhni dîken. Çînkû dijminê me jî her çar layê Kurdistanê perdê reş u tarî yê dî rêka me da vediyin u nehêlaye ronahiya rojê bî gehite welatê me..

Her kesekê bî vêt dijîna xuda ne helîngîvî bîla van gotina bî xû bîkete rêber. Lî pey van gotina bîçî, ev gutine rêberiya mîruvî dîken. Ezê lî wê bawerê me eger ser kêşên milletê kurd jî kevînda u ta ku nîhu lî dif van gotina vîbana nuke jî mijê were em bîbyîne xudan dewlet, bîbyîne xudandost u heval lî vê cihana ber fireh nuke jî mêj werba (karkê me jî bî sevrikê derketî) nişan bu vê çendê xudê jê razî (Mîhemed Emin zekî) dî pîrtoka xû da (Mejuya kurd u Kurdistanê) dî laperê (247) da dibêjî (hîndî carekê kurd jî şkestin wan bî xwe êk u du yê şikandî hîndekan jî wan bawerya xû ya bî dijminî inay nezanyê ku (çîara mar nabîte yar) o hemî dema (agir jî dehmana yê berbuye me) xuzî mîn dîti me hemîya bî van gotina kîri daku dijminê me bî herdu çava kîrba girî. Lî dimahiyê eve çend gotinên pêşîyan yê Kurdistanê Başûr jî devera Dihokê bo xwendevanî kovara Roja Nû diyarî...

Rêkêş Amêdi / Kurdistanê Başûr

- 1- Gotinê mezîna nexşê brîne.
- 2- Heçiyê guhê xû ne dete mezîna dê hên şaxê bîzîna,
Heçiyê guhê xwe bîdete bîçîka dê hên şaxê gidîka...
- 3- Mezîna çî bu bîçîka ne hîlaye.
- 4- Bîmre bî ser bîlîndî belê ne jî bî ser şurî.

- 5- Dikilê rojekê be, ne ku mırışka salekê.
- 6- Çıcara mar nebite yar.
- 7- Çı marêt bê gelalışk ninin.
- 8- Dınya bibite bihust dijmin çıcara nabite dust.
- 9- Av dirawestit dijmin narawestit (Av dınvit dijmin nanıvit)
- 10- Mêr bı mêra dıxurın teyir bı perra dıfırın.
- 11- Se be ji qewmê xwe be.
- 12- Eger kırmê darê ji darê nebit zewala darê çıcara nabit.
- 13- Ağır ji dehmana berdıbite mırıvı.
- 14- Dijminê babê nabite dusti kuri.
- 15- Hıvı sed car hıvı ji mılletê xwe nebe kivi.
- 16- Yê bıyani tu bıdeyê goştê rani delıser te hêt pêşemani.
- 17- Xulamê gundê xwe be ne ku axayê gundê xelkê.
- 18- Siyarê hespê xelki her yê peya ye.
- 19- Bı werisê xelkê neçe kevri.
- 20- Hiya dera xulya sera.
- 21- Destê bı tenê deng jê nahêt.
- 22- Siyarê bı tenê tuzê naket.
- 23- Serê du berana dı dizekê da nakelit.
- 24- Ez çiya tu çiya gulik ma bê giya.
- 25- Her şef reşekê roj helateka lı dif.
- 26- Her evrazyeki nişivyekê lı dif.
- 27- Heta mırıv bı ser desta bı rêve ne çit qedra piya nızanıt.
- 28- Derman dermal e.
- 29- Her berek lı cihê xwe yê bı qedr e.
- 30- Çı dıkene karê ew dıhête xwarê.
- 31- Çı dıçının ewi dıhelının.
- 32- Çeva ba dıhêt dê bêderê wesa deyine bay.
- 33- Ya diskê dê hête şkefkê.
- 34- Diskê got ez ya rengınım hıskiyê got ez ya lı bınê te gerıyayım.
- 35- Pêşti mırnê çav kuli nine.
- 36- Dest dızanıt kirê dıxuryıt.
- 37- Pırê lı qulingi nehavêje avê.
- 38- Befır dıçıt çiya dımınıt, mırıv dıçıt nav dımınıt.
- 39- Kerawa xurawa.
- 40- Kulkê pırê xuştıre jı qesra mıre Cızırê.
- 41- Kesê kulkê xwe ne xırabkıriye pêş qesrê xelkê ve.
- 42- Heta ez dıbım u dıbımeve dê çım kem u hême ve.
- 43- Eger tu yê nezani çav bıde cirani.
- 44- Befır qeyıda mırane.
- 45- Çı roj baran e ew roj zıvıztan e.
- 46- Kes bı tıra germ nabit.
- 47- Hemam bı tıra germ nabit.
- 48- Kes bı pêlekê nagehıte serê mılekê.
- 49- An nebêje an bıke.
- 50- Yê bıbêjıt u bıket mêr e, yê nebıjıt u bıket şêr e, yê bıbêjıt u neket kerê nêr e.

ÇEND PROBLEMÊN KURDÊN SOVYET

Ev nivisara jêrin, gotara serokê gişti yê Navenda Çanda kurdi ya navnetewî li Moskowayê **Tajdin Brojêv** e, ku wi di "Konferansa "Kurd: aspektên cıvaki û êtnoçandi" da xwendiyê. Gotar di hejmarê 22-23 ya rojnama "Golos Kûrda" da bi zımani rûsî derçûyê. Em kurdiya wê pêşkêşî xwendevanên Roja Nû dikin.

Gelê Kurd ê li ser axa Yekitiya Sovyet di dawîya salên 1980 da êdî texmîn kir, ku di nava jiyana wi da pêwîst e ku guhastinên mezînbûnê. Gava xwefehmdariya gelên Sovyetistanê yê neteweyî bi tevayî bilind bû, yê ku dixwestin ji bona zêtir pêşdabirina çanda xwe ya mîletiyê, firehkirina xweserkarkirinê qewla saz bikin, texmîn kirin ku wê demê pêşda hatiyê. Em bidne kîvşê, ku ew ne tenê ji bo wan mîletên ku li ser axa Yekitiya Sovyet xwediyê dewlet an jî otonomiya xwe ninbûn, lê herweha bona mîletên xwedî dewlet bûn jî. Dema demokratizasyona hemtomerî, xwefehmdariya gelên neteweyî bi carekê va bilind bû. Dîxwazim bidme kîvşê, (ku hûn wê yekê rind dîzanin) ku carna daxwazên filan an jî bêvan mîletî ewqas jî daxwazên wan gelên dihatine cudakirinê, ku li rex wan dijîyan, ku tevi hemû paşvamayînen xwe jî ew dibûn daxwazên neteweyî. Di vê prosesê da xîngêle çêbû û em jî bûne ziyankêşekî wê.

Gerek em bidne kîvşkirinê, ku gelê Kurd xwe li ekstremîzmê negirt û pîrsên bîaqil û kêrhati dani ber serkariya welêt, dani ber komarên pişt Kavkazê ku piştî Şoreşa Oktobir

bûbûn xwedî komar. Ew pîrs bi pîrani di derheqê razikirina rewacên wan ên mîletî û çandi, safikirina çend problemên cıvaki, dasekinandina mafên gelê Kurd bûn. Wek hûn jî zanin, di salên 30 yî da Kurd gelek tişt wînda kirin. Serbarê ser, bi hezaran Kurd surgûnî navçeyên Asiya Navîn û Qazakistanê kirin. Derheqê vê yekê da, me vê xeberê bi hûrgûlî di rojnama "Golos Kûrda" da şirovekiriyê.

Îro dijwar e em bêjin, ku me bi alikariya organên Sovyetistanê çî dikaribûn bikira, lê tiştêkî izbatkirî ye, ku di yekitiya dewletê da mafê gelê me hebû ku xwedî maf û azadiyên weke hev be, wek gelên mayînen ku bi jimara xwe va hindik bûn. Kurd di welatekî da diman û dikaribûn problemên xwe danina ber serkariya dewletê û dawa safikirina wan probleman bikira.

Ez bawer im ku, hûnê bi min ra qayil bin ku me pîrsên xwe gelek berk daniye, hemû gav jî ew bi aqilane bûne lê ya herî sereke ku ew tevlihev bûne. Her cara ku ev bûyer qewimiye, Kurdên regionên (navçeyên) din zanibûn ku nûnerên gelên me yê jî regionên mayînen çî û çawa dîxwazînbûn. Xuyani ye ku, li vir sebeb ne di nex-

westnê da ne, lê di wê yekê da ye ku ew (Kurd) wan dema bi hevra bi tifaq ninbûn, me tebiya xwe yê yekitiyê ne pîr zelal amade dikir.

Dû rûxandina Yekitiya Sovyet rewşa gelê me hin xirabtir bû. Em bûne xelkê deh dewletên serbest.

Bi salxiyên jûmara bineciyan a bi hesabê 1'ê Çileyê Pêşin sala 1989'an li ser axa Sovyetistanê berê 153 hezar Kurd hebûn. Di wê jimarê da:

- Li Rûsyayê qasi 50 hezar
- Li Ûkraynayê, 401 meri
- Li Ozbekistanê, 1839 meri
- Li Qazaxistanê, 25481 meri
- Li Gurcistanê, 33327 meri
- Li Azerbêcanê, 12211 meri. (di wê jimarê da 3127 meriyên Naxçîwanê ne)
- Li Qirgîzistanê, 14262 meri
- Li Tacîkistanê, 61 meri
- Li Ermenistanê, 56028 meri
- Li Turkmenistanê, 4385 meri.

Femdari ye (wisa xuyaye) ku, di nava çar salên hesabkirina bineciyan da ev jimar geleki hatiye fuhartinê. Û eger hesabkirina bineciyan iro bihata derbazkirinê, rewç wê lap bi awaki mayin bûya.

Ya pêşin, bi sebebên cihê cihê hînekan jî nûnerên hesabkarê jî bineciyan ra gotine, ku ew ne Kurd in. Lê hînek ciya, zagona derheqa hesabkirina bineciyan da teribandine û li pasaporta nivisîne, jî mirovan nepîrsine ku xwe jî kijan mîleti dihesibînin. Lê di pasaportê da, wek ku xuyaye, ba gelean navê her mîleti hatiye nivisandin, bili mîletê Kurd. Carna di dewsa mîlet (netewe) da din nivisîne, wek nûmûne Êzdi nivisîne, carna jî Qavqazi, jî ber ku ew an jî dê û bavê wan jî Qavqazê bûne.

Ya duduya, tevlihevi û şer û dawayên navbera mîletan da yê van salên dawî, naveki nû jî birayên me ra ani, Kurdên mîhacîr. Niha tenê li parwelatên Krasnodarê û Stavropolê, komara Adigeyê da bi deh hezaran mîhacîrên Kurd hene. Hiç mafeki wan tune. Rast e, geleka jî xwe ra xani kirine, lê wana wek mîlteci (penaber) qebûl nakin. Lema jî, pîrsên xebata

wan, qenckîrîn û xwendina zarokan, alîkaroyên jî bo kalbûn û pîrbûnê nayên safîkirin. Zêde ye ku merv derheqa razîkirina rewacên Kurda yê çandi bipeyive. Em ser wê baweriyê ne, ku di mexlûqatiya pêşkêti da tîştên wa nikare nikare dirêj berdewam bike. Em careki din berbîri serkariya Rûsyayê dibînin û geleki hêvi dikin ku li problemên mîhacîrên Kurd binihêre.

Navenda me çiqas karîbû, ewqas alîkari da mîhacîrên Kurd, lê hîlbet ew çilkek bû di nava deryayê da.

Me cehdand ku jî Komîta hevalbendên Awrûpayê jî bo mîhacîrê Kurd alîkariya humanîter bîstin. Bona wê armancê me nameyek jî jî bal-yozxana wê Komîteyê rali ser navê Êmêrson ra şand û di nameyê da me hêvi kiribû ku alîkariya mîhacîrên Kurd bikin.

Di nava nameyî xwe ya besivdayînê da maqûl Êmêrson da bawerkirinê, ku ew rewşa Kurda ya giran têdîgihîje û bona wan gelek xemgîn e, lê alîkari neda. Aha, rewşa me wa ye.

Lê bê pere hiç tîşt nayê kirinê. Rewşenbîrên me jî destpêkê da bona vê yekê me gunehkar dikir, ku em bi komêrsiyayê va mijûl dibînin. Lê xema kesi nibû, ku jî kuderê pera hildin. Ne axir dewlet hiç qurûşeki jî nade me. Me van dawîya pere bi deyn xwest (salê 140%), lê nedan me, jî ber ku di ber wê da gerek mîlk bîdîn, lê hebûna me pîr tune. Hebûn hindik e û deyn jî pêwîst e. Deyn nadin, jî ber ku hebûn hindik e. Goveka gêjgerîngê ye.

Em bi komêrsiyayê va mijûl bin an na? Gelo em jî komêrsiyayê dewlemendtir dibînin? Mêzekî, tenê jî bo kirêya ofîsa me (di nava çar salî da usa jî ofîs nedan me), em her meh 90 hezar rûble didin. Enflasyon gihiştîye wê derecê, ku mesrefên ser rojnameya me li ser me 100 hezar rûbîl rûdîne. Tenê kirîya salonê ya bona temaşehêha wêneyên wênekêşên Kurd bi 100 hezar rûbîl li ser me rûnişt. Em êdi xercên mayin nahesibînin.

Me dest pê kirîye ku dibîstaneki be-

dewtiyê ya Tıblisê bona zarokên Kurd a yên jir û jêhati finanse bıkın. Dı pêserojê da em dıxwazın temaşegeha wêneyên zarokên Kurd bıdne raxistinê, dı bin dêviza (navê) "Zarokên Kurd dıxwazın bıbine xwe-diyê welate xwe."

Lê em dıxwazın, bıli alikariya mihacıran, xwendekaran û karên mayin, herweha çend projektên çandi ji pêk binın. Jı bo nımûne, lı xeznekilerên Rûsyayê da destnıvisarên derheqa çanda Kurdan da hene, yên ku gerekı bıkevın mala her Kurdeki, lê gerek e vana bıweşının. İro bı dehan destnıvisarên zanyaran, Kurdzanan amade ne, lê dı van qewlan da kesek wana çap nake.

Carna Kurdên welatên dereke jı bona alikariyê berbiri me dıbin, lê em her cara nıkarın alikariya wan bıkın. Nımûna dawı: Du rejisorên Kurd ên jı Sûriyê filmeke nıştımanperweriyê derheqa Kurdıstanê da amade kırıbûn (me derheqa vê yekê da dı roj-nama xwe da gotara bı sernıvisa "Şewat" çap kır). Firmaki Moskov a sinemayê soz da ku jı bo kışandına filmê alikariya wan bıke, lê 30 milyon rûbil pêwıst bû. Me dıxwest jı sê para parek bıda, lê bona cema (beşa) mayin em berbiri rêxıstınên Kurda yên Parisê û Brukselê, navendên mayin bûn. Lê heta vê demê jı wana hiç bersiv tune.

Awa pırsên çandi warguhêzi pırsên siyasi dıbin. Yek bı ya dınê ra kip grêdayi ye.

Bı gıliki dın, bêyi pera iro gelek hındık tışt dıkarın bıkın. Eger yek jı rexnevanên me zane ku çawa bêyi komêrsiyayê pere bıstının, em ê bı dileki barıstan wê temi û şıretê qebûl bıkın, jı ber ku bı me ra komêrsia jı bo komêrsiyayê ne pêwıst e.

Helbet me dıkarıbû banka xwe ya navnetewi saz bıkira, wek ku demekê bıngevanên dewleta İsrailê kırın. Eger hemwelatıyên me, jı welatên dereke yên dewlemend jı bo sazırına bankekê uas alikariya bıkırana, ew dıkarıbû bıbûya delilê finansekırınê jı bo pêkanına projektên mezın dı

dereca çanda Kurda hım lı bal me, hım jı lı welatên dereke.

Gerek e em sıpasıya xwe bıdne serokatiya Şewra Mıleta ya Parlamana Rûsyayê, herweha Remezhan Abdulatı-pov û Vitaliy Sırovatko, yên ku guhdariya mezın danine ser rewşa Kurda ya xırab lı Rûsyayê. Awa, serokê Şewra Mıleta ya Parlamane Abdulatı-pov R.G. bı nama berbiri çend wezırxana û dayıra bûye û hêvi kırye ku alikariya Kurda bıkın.

Dı namê da tê kıvşkırınê, ku "Wezırxane û dayırên Rûsyayê, komarên ku dıkevıne nava wê, hela (hêj) bona pakkırına rewşa Kurdên mihacıır a xırab mecalên baş qebûl nekırıne. Bona vana carna qestbende dijwari tene sazırınê". "Serokatiya Şewra Mıleta ya Parlamana Federal a Rûsyayê, — dı namê da hatiye nıvisandınê — ser wê baweriyê ye ku, gerekê guhdariya wezıreta, dayıra bıdne ser wê yekê ku nehêlin daxwazên Kurdên mihacıır yên rojane bêne inkarkırınê."

Serokê Şewra Mıleta pêşniyar dıke, ku dı regıyonên Rûsyayê da cih bıdne cihêkırınê, jı bo ku Kurdên mihacıır bı kompakt bıjin (ango lı ciheki kıvşkırı kom bıbin), bona wana gündên mıletiyê çekın, ali malên Kurda bıkın bona ku ew derbasi ser kar bıbin, problemên wan ên mali bêne safıkırınê.

Em dıxwazın bı banga berbiri mer-vên xwe bına bona ku zef aktiviyê diy-ar bıkın, lê ne ku herdem bona bextê gelê me gazınê jı xwe bıkın. Ne axır dıbe ku nûnerê olkeke (diaspora) Kurda ew hejmara rojnameya me hilde (lı ku ev gotınên mın hene) û here ba serokatıta navçeyê û pırs bıke, ku jı bo çı teminiyên serokatiya parlamen-toyê bı cih naynın? Ü eger wıra jı huh nede, bıra berbiri parlamana Rûsyayê bıbe, ku çawa lı filan cihêguh nadınê. Ez bawer ım ku, ew ê alikari bıkira.

Kurt goti, Kurdên mihacıır lı ser axa Rûsyayê dokumenteke gıring sıtendıne, û gerek her tıştı bıkın bona ku ew karê (feydê) bıde. Ew bı me her yeki va grêdayi ye, beri gışka jı enda-

mên Pêşengiya Kurda yê "Yekbûn"ê, yên ku gerekê ali meriva bîkîn sere-deri li wan pîrsa bîkîn, hini wê yekê bîbîn, ku daxwazên wan anegori Konstitûsiyayê bêne parastinê.

Hela destpêka salê da cigirê serokê Şewra Mîleta ya Federasyona Rûsyayê Vitaliy Siravatko, hevpayvin da rojnameya me. Hewaskar e sernivisara wê hevpeyvinê: "Daxwazên gelê Kurd heq in."

Gerekê bê gotinê ku, çend wezîret bi opêratîvî berbiri nama R.G. Abdulatîpov bûn Me di meha oktobrê da (Çîriya Pêşin) gotara "Wezîret bersiva Şewra Mîleta ya Rûsyayê didin", çap kir.

Ez tenê parekê ji bersiva wezîreta karên hundur binim, ya ku derheqa pîrseke giring a ser malê nivisara mîhacîra da ye. Di nava nivisara wezîretê da tê gotin ku, "wezîrxane elami (agahdari) Şewra Mîleta dike, ku niha ciwarkirina Kurda bi wê yekê va dijwar e, ku di komarên Kabardino-Balkariyayê, Osetiya Bakûr, parwelatên Krasnodarê û Stavropolê da ser malê nivisara mîhacîra hatiye kêmkirinê. Ev kêmkirin diji zagonên heyî ye".

Ez ji bo çî aha bi hûrgûli li ser vê pîrsê sekimim? Bona wê, ez bawer im ku, hûnê ji bi min ra qayil bin ku, bona mirov tiştê herî xirab ew e ku ew bê mal be, gava tu nîzanîbî wê sibê çî bê serê te û zarokên te. Ez ser wê baweriyê me ku, gotîneke ji gotîna "mîhacîr" xirabtir hiç tune. Bav û kalên me vê yekê ji destpêka sedsalê da li ser xwe texmîn kirin, lê niha ji ew yek para me ketiye. Lê gerekê serê xwe li ber qedere daneynin. Dokument û zagon ji xwe ra bîkne bîngeh û daxwazên xwe bîparêzin.

Di 18'ê Gulana sala 1992'a da hukûmeta Federal a Rûsyayê bîryar qebûl kir, ("derheqa bernama komaretiya demdirêj ya "Migrasiya", hejmar 327") Li wê derê hemû mafên mîhacîra û multeciya (penabera) têra hatine ditinê. Me bernama "Migrasiya" xusûsi di rojname xwe da da çapkirinê, bona ku xelk

bîkarîbe ser wê hin bibe û pîrsên xwe safî bike.

Telebext ra (mîxabîn) iro bawerîya me bi wê yekê tuneye, ku mîhacîriya gelê me yê pîrzêrandî êdî kuta bûye û dimîne ku tenê alîkariyê bîdne wan kesên ku bê cih û war mane. Rewşa pîraniya wan navçeyan, li ku derê Kurd kompakt dijîn, ne baş e.

Em ji gişka pîrtîr bona wê rewşê ber xwe dikevin, ku rûyê Azerîya di Ermenîstanê da pêşda hatiye. Em naxwazîn wi şerî bi qîmet bîkîn, sebêba şîrovekî û gunêhkaran diyar kîn. Ew karê gelên Azerbêycanê û Ermenîstanê ye. Ew ê bi xwe serederî (çareserî) li wi bîkîn, lê him di Ermenîstanê da him ji di Azerbêycanê da Kurd dijîn. Ê ewana bêyî daxwaza xwe ketîne nava vê konfliktê (pîrsgîrêk), paşmayîonên wi li ser xwe texmîn dikîn, him sîr û serma, him birçîti, him şehîdbûna qewm-pîsmaman, him ji malên xwe ya wêranbûyî-kavîlbûyî. Hela serda, rewş bi obyektîvî usa bûye, ku dikare bîqewîme, îzbatiyên birakujîyê ji diyarbîn, ji ber ku Kurd di nav herdu ordiyên diji hev da ji hene. Ê ew sûcê wan nîne, lê bedbextiya wan e.

Hahanga pîrsa derheqa navça Kurdistanê ya bi navenda bajarê Laçîn tê ber çava. Me derheqa wê yekê da gelek cara bir-baweriyên xwe gotiye, herwaha pressayê da ji. Em pîştgîriya daseknandîna wê navçe dikîn di kontêksta prosêsên daseknandîna heqîya diroki da, rastkirîna neheqîyan, ku salên 30-i da hatîne kirinê, lê em berk diji devbûna nava karê Kurdên Azerbêycanê ne. Riya berbi daseknandîna otonomiyê gereke bi hevrexebêrdanên aşîti be, yên bîneciyên wê navçeyê tevi diwana Azerbêycanê, tevi rêxistinên komarê yên cihê-cihê. Rêke mayîni tune. Metodên bi destî zorê nava rewşa niha da dibê berbi hasêgehê û bendê. Ew dikare tenê bibe sebêbê xwînretîne û mîhacîrbûna bi deha hezara mîhacîra. Serokatiya Pêşeniya kurdaye "Yekbûn" elam dike, ku ew ê hiç cara li riya bi çekê

safikırına problêma okruga Kurdistanê negre, nenihêri, ku ji cend aliya helan didane me wi awayi bıkın.

Em dixwazın him bı azeriyan, him ji bı ermeniyan ra bı aşiti bijin. Ermenistan ji bo kurda bûye wetenê duda, yên ku di destpêka sedsalê da xwe ji gelkujiyê parastın, lê li Azerbêcanê kurd eva çend sal e dijin. Azeri û kurd bı aşiti dijin, û wê gunehkari bûya, eger wana beri hevdu bıdana. Em bı hêvikırın berbiri hukümetên Azerbêcan û Ermenistanê dibın, ku bı camêri berbiri bextê kurda bıbın. Ew ne tenê pırsa siyasi ye, lê herwaha pırsa wijdani ye ji. Gerekê hıldine ser hesêb, ku rex sinorê Ermenistanê û Azerbêcanê 30 milyon kurd dijin.

Rewşa gelê me li Gurcistanê ji bı carekê va hate sextkırinê. Ew ji wek gurcan û gelên komarê yên mayin diwariya û bedbextiya dibine. Gelek bê kar in. Şerê bajarvaniyê, telebextra li vira ji tesira xwe ser me dihêle. Êdi kurdên şehidbûyi û birindar hene. Em bona wê yekê berxwe dikevin û dıkovan in û serxweşiyê didine qewim-pısmamê wana û berbiri serokatiya Gurcistanê dibın ku qedera kurdan kurda li Gurcistanê hıldine ser hesêb. Gelê me hin bûye bı helali kar bıke, her xebatê bıke, heta xebata gıran ji. Ji bo nebe parsekçi û kedxurê xelqê, bona xelq qedrê wê bıgre. Em dixwazın wê hurmetê û peywendiyên qenc tevi wan hemû gela bıparêzın, yên ku li Gurcistanê dijin. Em derc dıkın, ku iro di komarê da rêxıstın û teyfayên cihê-cihê hevdu ra ketine qal û cengê. Em hêvi dıkın me kaşı nava wi şerê hunduri nekın, ji me ra dujmın ne lazım in.

Kurdên Tacıkistanê ji ketine nava rewşeke usa.

Jiyana kurdên Ûzbekistanê û Qırğızistanê ji bê problêm nine. Şerê di navbera mıleta yê Fêrganayê û Oşê tesira xwe li ser her kesi hiştın. Ew ji li komarê usa da cihê ku problêma axê geleki berk e. Tışteki veşartinê nine, ku hêzên usa hene ku dixwazın xweliyê (erdê) bıdine wan kesa, yên ku

bıneciyên kevnare ne. Em texmin dıkın, ku wê çı bıqewıme, eger bı wi awayi bıbûya. Lê gerekê usa ji bêjın, ku serokatiyên dewletên Qırğızistanê û Ûzbekistanê pıştgiriya wan hemû gelan dıkın, yên ku li wir dijin. Lê carna kurd û mıletên dın pev dıçın. Derheqa vê yekê da em ji nama û qısên merivên ji wıra hati pê dihesın.

Rûyê sebebên obyektiv (pırmıleti, erdê bı çapa mezın) û politika serokatiyê, bı baweriya me, hela rewşa baş li Qazaxistanê ye. Lema ji gelek malên kurda yên ji ci-warên şer lê heye, an ciguhasti Rûsyayê dibın, an ji Qazaxistanê. Hela serda, izbatı hene, gava ji Rûsyayê dıçine Qazaxistanê.

Wek hûn dibının derd-xemên gelê me pır in, ji ber ku ew ketiye nava vê gêjgeringa nemıhtımiyê û tevliheviyê, ya ku iro hınkûfi hemû wargehên Sovyetistana berê ye. Her komare xwediyê xusûsikê ye yên siyasi û gelêriyê, û gerekê çare bıbinın bona bıjın, çande, zıman erf -edetên xwe bıparêzın. Organeke koordınasiakırınê ya ser dereca dewletê pêwıste, ya ku bıkarıbûya dema lazım da problemên gelên bı jimara xwe va bıçûk safi bıkıra, yên ku rûyê sinorên dewletên nuh da ji hev hatine cihêkırın.

Bı hesabıldana vê yekê, hela destpêka sala 1992'a, Navenda me berbiri serokê Parlamana Fêdêrasya Rûsyayê R. İ. Xasbûlatov bû û pêşniyar kır komisyona navparlamanê saz bıke ya bona problêma kurda, an ji komisyoneke dın ya rex komisyona bona problema gelên sırgûnkırı. Tê texminkırınê ku problêma kurda ne tenê problêma Rûsyayê ye, lê herweha problêma parlamenê wan dewleta ye, li wir kurd dijin. Komisia navparlamanê wê pırsên diha gıring lê bınihêriya, yên ku iro dıkarın her kunceki Sovyetistana berê da bıxulıqın. Mıxabın, ew pırs hela bê bersiv maye. Em ê bıcedının, ku ew pırs bê safikırın.

Bı kurtı vi awahi ne problêmên gelê me. Ez ser wê baweriyê me, ku peyvarên dı mın ra wê diha hürgılı,

konkrêt rewş bêli bîkîn, û wê demê ew ê diha geş bê ber çavê amadekarên konferansê.

Lê pîrsdaninên gelê me yê n gîrîng iro disa hene, kijan em gerekê bî hevra safî bîkîn.

Berî hertîştî, pêşîya wê yekê bigrîn, ku hînek dîxwazîn faktora olî-dîni derxîne ser plana pêşîn. Em kurd in, ew ya here sereke ye, lê musulmanî û êzdîti pîrsa dereca dîda ye. Dîni karê her merîveki şexsî ye, ew dîni dîkare biguhêre eger bîxwaze, lê ew mîlet î, ku bavê te, kalîkê te û bapîrê te jî wî ne, nîkari biguhêrî. Ew netewê te ye, xwîna te ye, û jî wê ziyarettîr hîçtîştêk tuneye. Kijan mîleta dîxwezîn hîldîn- rûsa an jî almana. Dî nava rûsa da gelek ol hene. Ango mîletek e, lê çend dînê wî heye. Em êdî derheqa wê yekê da nabêjîn, ku gelek mîrov ne dîndar in. An jî alman. Dî nav wan da hîm katolîk, hîm xaçparêz, hîm jî nûnerên olên mayîni hene. Bal gelek mîletên mayîni jî awaha ye.

Hûn texmîn dîkîn, ku wê çî bûbûya, eger ew mîlet bî dînê xwe bîhatana naskîrînê, angu navê dînê wan navê mîletê wan bûya? Ez nîmûneke nuh bînim eva banzdeh sala zêdetîr e, ku dî Îrlanda Bakur da dî navbera katolîka û protestantan da şer dîçe.

Yekîtîya mîlet bêyî dînhebandînê - ew rîya me ya prensîpîyal e. Eger em wê yekê fehîm nekîn, wê demê em nagîhîjîne hîç tîştêki. Îdî em derheqa wê yekê da nabêjîn, ku hînek kes dîxwazîn hînek kurdên êzdî pareveyî ser kurdan û êzdîyan bîkîn, ku xudêgîravî êzdî ne kurd in, lê mîleteki çîhê ye. Em ser wê bawerîyê ne, ku hînek kes bî vê yekê dîlîzîn jî bo daxwazên xwe yê nî polîtîkî. Ez nîzanîm ew jî kê ra dest dîde, lê zanîm ku ne jî kurda ra. Dîbe em Navenda olî ya yekî saz bîkîn, ku hîm kurdên musulman, hîm jî yê nî êzdî têda kar bîkîrana? Em bêjîn jî du kesên ruhanî (şêx, pîr, melle), ku qedîrê wan dî nav gel da heye. Em dîxwazîn derheqa vê yekê da fîkra we pê bîhesîn.

Îro bîlî Navenda lî Moskow, naven-

dên kurdi hene, lî Alma-Atayê, Bakûyê, Tbilîsîyê. Bê şîk her yek dîxwaze ala gelê xwe bîke. Em lî ser wê bawerîyê ne, ku mefa wê dîna pîr bûna, eger daxwazên me bîhatana koordînasîakîrînê, yek rê bîhata dîtînê-destxîstînê bona safîkîrîna problêmên gelê kurd. Ew ê yekîtîya me bîda mehkemkîrîn, bî vî awayî temamîya gelê me jî wê xwe bigîhanda hev û bî tîfaq bûya.

Dîrokê jî me ra wek mîrat qebîlî- eşîretî hîştîye. Em ê bîkarîbîn wê pîrsê jî safî bîkîn, eger tevî nonerên eşîreta berhevi çîkî bîbîn û em bî hevra problêmên xwe enene bîkîn û rîya safîkîrîna wan zelal bîkîn.

Gelek karê me yê nî usa hene, ku gerekê paşda neyê nî êxîstînê. Em ê yekê jî wana hîldîn kurd çawa zîmanê xwe yê dê zanîni, çîqasî dîkarîni bî zîmanê dayka xwe bînîvîsîni û bîxûnîni. Tîştêki veşartînê nîne, ku pîrani zîmanê peyvandînê zane, lê gelek xîrab bî kurdi dîxûnîni û dîha xîrab dînîvîsîni. Sal bî sal ew problêm dîha kûr dîbe, û mîlet jî çanad xwe ya dewlemend tê bîrrînê. Bî bawerîya me hereketê tevayî lazîm e bona hemû zarên kurda bîkarîbîn zîmanê kurdi fêr bîbîn, bî kurdi bîxûnîni û bînîvîsîni. Komîkên usa gerekê lî wan hemû çîya hebîn, lî ku kurd kompakt dîjîn. Ew şuxuleki hêsa nîne, ew hîm pîrsa mamosta û pîrtûka ye, hîm jî pîrsa pera ye. Lê çîqasî jî dîjwar nîbe, em gerekê van pîrsa safî bîkîn, an na paşê wê geleki dereng be.

Şanoya me ya kurdi, çend komîkên sîtîran û reqasê hene, lê ew geleki hîndîk e bona mîrata çanda me bê parastînê û pêşda here. Em gerekê tîştêki sedî sed bîzanîbîn, lî çîyên ku çend malê kurda dîjîn, dîkarîni komîkên kurda yê nî sîtîranê, reqasê, yê nî ezberbêjîyê bêne sazîrînê. Bî gîlîki, navenda çandî ya bîçûk, ku lî wîr merîv bî çanda xwe ra bîbîne nas.

Dî nava kurda da roşînbîrîn zane gelek in - zanyar, nîvîskar, wênekêş, sazband, karkîrên şanoyê, bîzîsk. Lê disa jî em hatîne bawerkîrînê, ew pîrs guhdarîya herdemî dîxwaze. Me ce-

dand xwendina lawê xwe li fakülteta beriamadekirinê, ya ûniversiteta S. Pêtersbûrgê da bîdine tîşkilkirinê. Lê, çî mîxabîm, ku ewana rind hin nebûn, lema jî gîşk neketine ûniversitê. Îsal me hinek pere çihê kirîye bona heqê xwendina wan kurda bîdîn, yê n ku li idarên xwendina bilind da dîxûnîn. Pîraniya wan institûta yûristiyê da nîn. Lê ez gerekê xwe mukur bêm, ku ev gîşk perên mezî n û teşkildariyê dîxwazî n, hî m jî aliyê Navenda me da, hî m jî aliyê dê û bava da.

Çî jî hebe, eger em dîwazî n derheqa paşeroja gelê xwe da bîfî kî rî n, gerekê kadroyên mîlet bîdî ne amadekirinê.

Dî konfêransa buhuri da, berî salekê, pêşniyar hate kirinê. Pêşengiya kurda ya "Yekbûn" bîkî ne parti- bî qanûnname û bernama xwe va. Weri n em derheqa vê pîrsê da bawerî ya xwe bêjî n.

Van paşdema idêa derbazkirî na kongrêya kurda da (an jî ya olkên kurda) yê n wan dewleta da geleki tê xeberdanê, ku ser erdê Sovîetîstana berê xuluqî neb Jî bo nî nmûnê, van dawî ya kongrêke usa huruma (grêka-yûnaniya) lî Moskow dane derbazkirinê. Dibe ku lazî m e em jî rî nd hazî r bî n û sala tê wê kongrê derbazkî n, bona mîlet bîgî hî nî n hev, sistema alî karî kî rî na wê ya çî vaki, çandî û ya maf hazî r kî n.

Kurt gotî, her pîrsek yekî tî yê, pîştgî rî yê dî xwaze. Tîştî ek zelal e, ku tenê olka kurda ya rî nd teşkî lkî rî û hevî gî rti dî kare ser erdê Sovîetîstana berê bî be hêzeke baş û bona her kurdeki bî be delî l.

Têkoşî na gelê Kurdî stanê ya bona serxwebûnê lî Îraqê û Tî rkiyê ketî ye dereceke gî rî ng. Hî n zanî n, ku lî wî ra rewş ewqas jî baş nî ne. Ne tenê Seddam Huseyn û Turgut Özal derketî ne dijî kurda, lê herweha dijî tî ya kurda ya dî navbera hevda bû ye qesasê serê gel. Eva serkaniya hemû bedbextiyên me ye. Dewletên Roavayê, û berî her tî štî emî rkan dî xwazî n kurda lî Rohî lata Nê zî k bî kî ne desmala ser

desta. Kê alî kariya wan dî ke, dêmek dijî mî nayî jî gelê xwe ra dî ke. Em şerê bî rakuştî nê gunehkar dî kî n. Em dijwariyên komara kurda ya lî Îraqê tê dî gî hî jî n - hesarkî rî n (blokada), xelayî û .hwd. lê tu tî št nî kare şerê kurda yê dijî hev efû bî ke.

Me her cara gotî ye û dî bê jî n, ku em dijî terorî zmê ne, lê ew nayê wê menê, ku em dijî tevgera gelê rî ya azadî yê ne. Bê y tê koşî na xweş tune ye. Tî štî ki mayî n e, ku şerî kare bî çî awayî û me-toda dî kî.

Van paşdema rewşê ke nuh hatî ye sazkirinê. Jî Îraqê gelek mî hacî r ser rî ya Tî rkiyê û Azerbê canê derbazi Moskow bû ne. Hî nek hê zan lî wê mî ntî qê deng bela kî rî ne, ku jî hemû yan başî r û jî hemû yan hê satî r bî vê rê dî karî n derbazi Roavayê bî bî n. Merî v tî n û dî ke vî ne telî kê. Jî ber ku hî ç welatek wana qebû l nake. Em bî nama berbî rî çend baylozxa-nên welatên Awropayê bû ne, ku alî kariya xelqên hatî bî kî n, lê hetanî nî ha bersî v tune. Xuyanî ye, jî neke kurd ya jî Îraqê rast got: welatên der-eke, ku xwedî-xudantî yê lî Kurdî stanê dî kî n, dî xwazî n Kurdî stanê bê y kur-dan bî bî nî n.

Tê kî vşê, sur dî vê yekê da ne - bî her awayî kurda jî welatê wan raqetî nî n.

Em berk dijî politî ka usa nî n.

Kurdên Sovîetê gerekê hevî gî rti Hu bî tî faq bî n, wê demê em ê bî karî bî n dî ha baş alî kariya welatê kal û bava - Kurdî stanê bî kî n. Ne axî r torî n û ne-bî yê n wê, wê dî Kurdî stanê azad da bî jî n. Gelê kurda yê 30 mî lî onê wê bî be xwedî yê welatê xwe. Em bî wê yekê bawer dî kî n û ew bawerî alî me dî ke bî jî n û berxwe bî dî n.

Tajdî n Bî royê v

Serokê gî štî yê Navenda çanda kur-diye Navnetewî lî Moskow.

Dî muzika folklori da şertên lêkolînê

Eshed Muhammed Ali

Kar û xebatên ilmê muzikê yê etimolojik lêkolina materyalên muziki yên xam û rengên wê, cıvandına wê, nıvisandın û analıza û zanebûna metod û rengên wê dide xuyan. Piştire lêkolina pêwendiyên wê bî kulturek taybeti ra û tesira ku di navbera wan da peyda dibe dide xuyan. Bî gışti, lêkolin dî muzika folklori da, derbari muzikê da zanebûnek tam divê, teori û teknik divê û herweha divê li ba lêkolinvan li ser karê lêkolinvanî yê meydana zanebûnek xurt hebe û pêra ji navgin, metod û pısporiyên pêwist.

Kort Saxz, dî praktikê da du pengavên babeta lêkolina muzika folklori destnışan dıke: (Theori and method in ethnomusikoloji, Bruno Nettel, rûp: 62)

1- Cıvandına materyalan ji çavkaniyên wan (field work)

2- Karê ku li dezgehê (desk work) ji nıvisandın, analiz, danberhev û tesbitê pêk tê.

Bî van herdu pengavan ra, ji bo bıcıhanina encamên rast pêwist e ku şertê praktiki û teorik bî lêkolinvan ra hebe. "xwendına dirok û rewşa grûba ku lêkolinvan diçe ziyaretiya wan" (Eyni çavkani, rûp: 8) pêwist e. Divê lêkolinvan derbari lêkolina folklori ya hazır, tore, destan û çirokan zana be. Ev tiştên han

alıklarıya lêkolinvan dıke ku karibe jıyan û xısûsiyetên grûbê ya cıvaki têbıgıhıje û bı gışti nêzikayi bı sıruştı muzika wê grûbê bıke. Û bı vi awayi lêkolinvan, kare bı hêsani bıngeha muzika grûbê têbıgıhıje. Dı pengava (periyod)duduya da, lêkolinvan, awazên ku pır bı balkêşi guhdari kırıye, bı usûla nıvisandına notaya muziki dınvise. Karê tesbitkırına rêgeza (element, unsur) hemû cûre muzik, baweri bı rengê nıvisandınê û lêhatına awazan, yên ku berê hatıne dagırtın, tine. Bo vê yekê zanyarên muzikê, riya pêwistiya gıhıştına wan nıvisandınên rast û dırust saxlem dıkın û alıkariyê dıdın ku meriv bıgıhıje wan dokumentên huneri yê rasteqın.

Dı muzika folklori da, dı navbera lêkolin û dem da têkiliyek heye. Lezandına cıvandına awazan û qeydkırına wan yek ji şertên bıngihin e ku meriv bıgıhıje komeke mezın a materyalên folklori yê rasteqın. Jı ber ku bêkêri, tembeli û ihmali dibe sedemê wındabûna awazên esil. Herweha şertên jıyana cıvaki ya ku tê guhurin ji, tesirek li ser wan rêgezên awazan dıke û ew awazên han dıkevın ber çerxa guhurinê û pêşveçûna ku ji fırehbûna serdemê derdıkeve, lewra mumkun e ku jıyana cıvaki ya bajêr der-

basi gund bibe, ji ber ku navginên qeydkirî, wek radyo û hwd, bi hêsani rê vedike ku meriv stranên nivisandî û nenivisandî yên bajarên, yên ku tesîrek direk û indîrek li ser asaletê folklorê dîkin, guhdari bike. Ji ber vê yekê lêkolîvan şîretê dîkin, ku rojek zûtir stran, awaz û reqsên folklorîk bêne civandî, lewra tîrsa wan ji guhurînekê ye. Ji bo vê yekê hunermendên welatên pêşketî, vê pîrsê gelek girîng dîtine û li ser civandîna materyalên folklorî xebitine da ku ji bîngê eslê wan materyalên folklorî bi dest xînin. Ev karên han, berê bi awayekî şexsî dihatin civandî, lê piştî ev kar bû karekî giştî, bi taybetî (berî 50 sal) di welatên sosyalîst da. Ev karê han ji bo ihtîyacên lêkolîvanan roleke pir girîng îstîsna da ku karibe ji bo vi kari kadro hazîr bike û imkana maddî ya pêwîst amade bike, ku kadro karibin bi van imkanan ji bo civandîna materyalên folklorî bigerin.

Lê heta ku civandîna awaz û qeydkirîna wan pêk hat, di hin welatan da karê civandî û lêkolînê wextêkî dûr û dirêj girt. Koday û Partok cara yekem di çarçûka Sed sala bîstan da derketine û ji bo civandîna materyalên folklorî geriyane û ev xebata wan ji alî lêkolîvanên hevdem yên Macarî tê berdewam kirin. Armanca lêkolîvanên Macarî ew e ku, bigihîjin gelek rengên cûre yên muzîka folklorî û materyalên awazan, ên ku Partok û Koday bi dest nexistibûn, ji bo ku rê û metodên bi program yên nûjen ava bikin û di usûla tesbîtkirîna çavkaniya muzîka folklorî da bigihîjin encamên gelemperî yên herî bi diqqat. Bêguman ev, periyodeke pêşketî û gelek modern e, lê divê ku di periyodên pêwîst, yên ku em ê niha behsa wan bikin, pêşkevî heta ku em bigihîjin navgînên îlmî û bi çî rengî bikaranîna wan:

Pengava Yekem:

Weha pêk tê:

1- Civandî (Collection)

Li vê derê pêşxebata lêkolînê tê kirin. Di vi kari da şertên bi taybetî yên ku meriv di gihîne encamêk bi diqqatê pêş û divê meriv vana bide ber çav. Şertê yekem ew e ku, navçeya civandîna stran û awazan bête tesbîtkirî. Girîngiyekî taybetî ji bo vê tesbîta han heye, ku ew ji rengdêrên materyalên muzîkî yên ku wê bîngê qeydkirî kîşî dîke. Ji ber ku navçe ji hev tê cihêkirin, wek navçeyên bakûr, başûr, rojava û rojhîlat. Her navçeyek xwedî xusûsiyetekî ye. Di her navçeyek wek deverê ji tê beşkirin, ango navçe bi xwe li gorî deveran tê beşkirin. Her devereke, ji bo bînavkirîna rengêkî taybetî yê stranên, xwedî rolekî ye. Minak: stranên kar, stranên cotkaran, stranên zarokan, stranên şahî û seremoniyên dinî û dinyayî.

Berî ku em dest bi gava duduya bikin (ango qeydkirîna an ji teybîkirîna), divê em grûb an ji kesên ku eynî reng stranên dîstrî tesbîtkirî. Ew grûb an ji kesên stranbêjên ku tên hilbijartin, çêtir e ku ji xeynî sîruştê gundî neketîbî bîngê bandora sîruştêkî din û bi emîr bîngê. Hin lêkolîvan hene ku, di dereca yekem da bala xwe didin ser pîrekên bi emîr, lewra li ba wan pîrekên bi emîr hin awazên esil dimînin an ji peyda dibîngê. Ji ber ku pîrek di civata girtî da ne û pîrî caran di wê civatê da dimînin û toreyên ku ji nîşkekî derbasî nîşkekî din dibîngê li ba xwe diparêzin. Lê gava lêkolîvan li stranên serborî û şeran bigerin, zîlam çêtir in.

Kesê ku materyalên di civîna, divê lêkolînan ku berê li wi navçeyê karê civandîna kîriye nas bike, ji bilî vîya eger di pirtûkxane û arşîvên muzîkî da ji wi navçeyê materyal hebîngê, wana ji zanîbe ku karê civandîna neyê dubarekirin.

2- Qeyd kirin (rekording).

Ji bo vi kari divê lêkolîvan naveroka strana folklorî baş nas kirîbe. Herweha xusûsiyetên wê yên gelemperî yên ku strana folklorî ji yên din cuda dîke

bızanıbe da ku karıbe strana folklori ji stranên din ên ku rast lê tê ji hev veqetîne.

Ji bo karê qeydkirîne hîn navgin pêwistin. Minak: Teyb, defter ku hîn agahdari li ser dengbêj bête nivisandin, wek temen, cinsiyet û hîn agahdari li ser jiyana dengbêj, kijan reng stranên distirê û kijan reng stranên hez dike, kijan instrumentên muziki lêdixê, bi xwe helbest û awazan çê dike yan na, ew stranên ku bi dengê wi tê teybkirin li ku derê fêr bûye, ew merivê ku jê fêr bûye gelo ji kijan siruştî ye û hwd. Herweha di defterê da tarix û cihê qeydkirîne tê nivisandin li gel nav û tekstê stranê. Divê defter xane bi xane xetkiri be ku agahdariyên jorin bi hêsani bêne nivisandin û ji hev bîr kîşkirin.

Şêweya pêwendî digel dengbêj pîr girîng e û pêwist e ku ji dengbêj ra atmosferê wisa bête peyda kirin da ku baweriya wi pê bê û karibe bi hêsani û bi rengekî siruştî bîstirê. Divê em bala xwe ji bîdîne ka dengbêj bê heyecan û di atmosfera pêwist da distirê yan na.

Feyda teybkirîne gelek mezin e, lewra teksta stranê digel awazê bi balkêşî qeyd dike. Herweha baştir e ku teksta stranê di defterê da, di dema teybkirîne da bête nivisandin. Feyda wi tiştê ew e ku, tekst li gor qalibê awazê bête tesbîtkirin. Piştî her stranekî qeydkirî em nota LA (bi Kamerton) teyb dikin, ji bo : 1- Naskirîna tonê esasi (tonality) yê ku dengbêj li ser stranê dibêje, danberheva wi bi tona LA ra. 2- Dema ku em eyni stranê di teybekî din da guhdari dikin, divê em tona LA bîdî ber tona LA ya Kamertonê û ferqîya navbera wan kîş bîkin da ku tona orijînal ya ku stran pê hatiye gotin wînda nebe. 3- Tona LA li dawîya her stranî dibe wek veqetêkek di navbera stranên qeydkirî da.

Hîn çaran lêkolînvan di dema qeydkirîne da mecbûr dibin ku tonek mûnasib ji bo dengbêj hîlbijêre (dibe ku dengbêj tonekî şaş an ji ne mûlahim ji

bo avahi û firehbûna stranê ra hîlbijêre). Li vê derê feyda zanebûna lêkolînvan di warê rengê stranên, bîhayîya wan a folklorî û siruştîya wan ew e ku, bîkaribe tonê mûnasib ji dengbêj ra destnîşan bike, lewra dengbêj kare bêhemdê xwe tonek şaş hîlbijêre.

Gelek çaran eynî strana folklorî bi çend şêweyên cuda tên gotin. Ji ber vê yekê heta ji meriv bê, çêtir e ku eynî stran bi dengê dengbêjên cuda û li navçeyên cihê bêne qeydkirin. Û di dema karê danberhevê da, şêwe û rengê eslî kîjane bîdî xuyan.

Eger em parçeyek instrumenta (Instrumental music) qeyd bîkin, çêtir e ku saz-bend bi nota esasi ya ku instrumenta xwe pê akord dike ji me ra lêxe û em ji her wi tonek qeyd bîkin. Herweha em ê di deftera xwe da ji, navê instrumenta saz-bend, wek ku ew bi nav dike, bînivîsin.

Pengava Duyem

Ji van periyodan pêk tê:

1- Nivisandîna muzîkî (Transcription) :

Ev xebat û yê li dû li ser dezgehê tê bi cih anîn. Ew cihê ku navgînên kar ên nivisandîna muzîkî û yd. lê hene, wek: Guhdank (headfon), dema ku di odeyêkî da çend kes eynî kari bîkin pêwist e. Herweha carna pêwistî bi piyano ji heye.

Wek ku Bartok dibêje, nivisandîna "heta ji dest bê bila rast be", (Serbo-Croatian folk Songs, Bartok Bela, rûp: 3) tevi ku belavkirîna awazên folklorî, pêwistîya nivisandîna wan bi tonên esasi yê ku pê hatine gotin û lêxistin tîne pêşberî me ji, lê di pratîkê da ji bo hêsankirîna nivisandîne çêtir e ku awaz (transposition) bîkşînin ser tonekî kîşkirî (pitch). Û herweha ji bo her awazek tonek gelemperi yê kutabûnê bîdî (final ton). Bi vî kari em du feyde bi dest dixînin:

a) Nivisandînek hêsan. b) Di nav hundirê grûbekî taybetî yê awazan da, em karîna bi hêsani tîkîliya navbera du

awazan bîdîn diyar kîrîn. Lî gor dîtîna Bartok, nota SOL (G) jî bo gîhîştîna en-cama van herdu feydeyan bî kêr e û dî cîh da ye. (Eynî çavkani, rûp: 27)

Hîn pêşniyar jî bo karê nivisandîna muzîkî

(Theory and method in ethnomusikology, Bruno Nettel, rûp: 119-120)

a) Jî bo materyalê qeydkîrî guhdariyek bî baldayîn dîkîn, lîgel xwendîna hemû nivisarên qeydkîrî yê nî ser wî materyalî û dî vê navberê da hejmara dengbêj û instrumentên qeydkîrî tesbît dîkîn û awaz dînivîsîn.

b) Tempoya teybê kêr bîkîn binî nivî û cardî eynî awazê bî balkêşî guhdari bîkîn, ku bînhêrî ka çîqas bî baldayîn hatiye nivisandî.

c) Cardî bî tempoya orijînal guhdari dîkîn û ew tîştê ku me nivîsiye raçav dîkîn jî bo ku şaşîtiyek çênebe.

d) Pîştî vî karî em karî derbasî materyalê dîn bîbîn.

Hîn îşaretên ku dî nivisandîna muzîkî da wek navgîn tîn bî kar anî hene û ew nişanên han jî bo tesbîtîrîna elementên muzîka folklorî dî pîraniya çavkaniyên akademîk da tîn bî kar anî.

Îşaret:

Gava em ev îşareta han lî ser notayek bî cîh dîkîn, tê wê manê ku dengê ku dengbêj ew nota pê xwendîye bî qasî nivtonekî jî yê nivisandî bîlîndîr dîbe.

Tê wê manê ku, dengbêj ew nota ku ev îşaret lî bî nivisandî bî qasî nivtonek nîzîmîr gotîye.

Eger ev herdu îşaretên han lî kêlekê hatîbe nivisandî, tê wê manê ku dî hemû awazê da ew nota ya nivton bîlîndîr an jî nivton kêmtîr hatîye xwendî. Lê eger dî awazê da tenê lî cîheki notayek hatîbe guhartî, em tenê lî

ser wê nota han tirek datînin (eger nota guhartî nîzîm be, tîr serejêr e; na eger bîlînd be, serejor tê danî).

Eger nota dî nav parantêz da be ( ), tê wê manê yê ku ew nota nivîsiye jê ne emîn e û dîbe ku ew nota ne rast be.

Notayek nexşkîrînê xwedî demekî pîr kurt e (grace note)

Notayek ku dengê wê gelek çels e.

Bî şeweyek çaplûka jî notayek derbasî notayek dîn dîbe (Glissando)

Herdu nota bî hev va girêdayî ne (Legato).

Notayek dîrêj (dîrêjkîrî) bê jîhevveqetandînek rast.

Dema notaya rast jî ya nivisandî dîrêjtîr e.

Dema notaya rast jî ya nivisandî kurttîr e.

2 - Analîzkîrî (Analysis) :

Wek ku tê zanî her awazek nivisandî jî element û pîvanên hunerî yê gelemperî û hevpar pêk tê. Ê lîkolinvan dîkare lî gor metodê analîz ê naskîrî û yê tê bîkarînan wan jî hev cuda û analîz bîke. Ev metodên han bê îstîsna lî ser hemû elementên muzîkê tîn bî kar anî. Ew element û pîvanên hunerî ev in :

- a) Veqetekên parçeyan (Cadences)
- b) Avahî (Structure)
- c) Mecala (firehbûna) dengî (Range)
- d) Şêwe (style)
- e) Parçeyên dengî (Syllables)
- f) Ritm (Rhythm)
- g) Pêpelîng an jî maqam (Scale)

Şırovekirina xalên jorin

a) Veqetekê parçeyan (Cadences) :

Têkiliyek siruştî dî navbera dirêjbûna parçeya muzikî û naveroka tekstê wê da heye. Parçe wek xetê muzikî tê bî nav kîrîn (line). Gotinê wê parçê wek (text) tê bî nav kîrîn. Dawiya her xeteki muzikî li gor bîlîndbûna wê ya dengî (Pitch) tê tesbît kîrîn, yê ku herweha rengê sekna wê yê ku wek veqetek (Cadence) tê bî nav kîrîn tesbît dike. Bî vi rengî em dîkarî hejmar û rengê her veqeteki li gor bîlîndbûn û nizîmbûna wî dengî nas bîkîn, çî li ser dereca yekem (tonic) çî li ya pêncan (dominant) çî ji ya çaran (sub-dominant) û hwd... Bîlîndbûna her veqeteki li dawiya her xeteki muzikî, bî vi rengî tê nivîsandî û ji çeperast tê xwendî. 1 4 5 1

Ev hejmarên han ên ku wek minak hatîne dayîn, didî xuyan ku awaza nivîsandî ji çar xetan pêk tê : Xeta yekem li ser notaya bîngehin (tonic) diqede; yê duyem li ser nota çara (sub-dominant) diqede; yê sîsiyan li ser dereca pêncan a ku bî navê (dominant) tê naskîrîn diqede. Xeta dawî cardî vedîgere ser notaya bîngehin. Bî gelemperi metoda ku bêtîr tê xebîtandî ew e ku, bîlîndbûna dereca dawî ya awazê nayê nivîsandî, ji ber ku weha hatiye naskîrîn ango pîraniya awazên folklorî bî notaya bîngehi diqedî.

b) Avahi (Structur)

Bî riya xetên awazî, ango hevokên awazî yan ji parçeyên wê dîkarî avahî nas bîkîn. Herweha li ser bîngeha naveroka her xeteki û şeweyên awazî yê ku dî hundîrê her xeteki da ne, yê ku bî û îşaretên jê tîn tesbît kîrî:

(A A) Tê wê manê ku awaz ji du xetên wek hev pêk tê.

(A A7) Tê wê manê ku awaz ji du xetan pêk tê. Xeta yekem ji yê duduyan

hinek cuda ye.

(A B A) Ev tipên han, tê wê manê ku awaz ji sê xetan pêk tê. Yê yekem û sêyem wek hev in, lê yê duduyan (B) ji wan cuda ye.

Awaz dîkare ji gelek xetan pêk bê. Minak : (A B A C A), tê wê manê ku awaz dî dawiyê da hertîm vedîgere ser xeta yekem (A). (Ev tipên han wek Rondo tîn bî nav kîrîn, wergervan) Bî gelemperi ev tipên awazan dî stranên folklorîda gelek kê m in.

c) Mecala (fîrehbûna) dengî (Range)

Nota herî nizîm û nota herî bîlînd bî du reqem tîn îşaretkîrîn û dî navbera wan da xetek (I-VI) tê danîn. Mebesta I, dereca bîngehin e û VI bîlîndîrîn dereca deng ê ku awaz dîgihê, diyar dike. (Minak : Eger awaz bî maqamên (scale) DO majör be, I tê mana dereca DO û VI ji tê mana dereca LA, wergervan)

d) Şêwe (style)

Naskîrîna şêwe, pevgrîdanek xwe yê bîngehin bî rêveçûna awazê ra heye, çî awaz ji notayek nizîm dest pê bîke û berbîjor hîlkîşe û piştî dakeve notaya destpêkê, çî ji awaz bî notayek bîlînd dest pê bîke û berbîjêr dakeve notaya nizîm. Bî vê metodê Koday û Bartok ji bo stranên folklorî yê Macarî du şêwe tesbît kîrîne. Şeweya yekem, şeweya kevn e, stran bî notayek bîlînd dest pê dike û li ser notaya bîngehin a nizîm diqede. Şeweya duyem, nûdem e, stran ji notayek dest pê dike û hîlkîşe jor û piştî ji dadîkeve ser notaya bîngehin. Rengê stranên folklorî yê Mîsri yê populer, li gor lêkolîna mamoste Borsai Ilona ya ku dî 1970 da belav kîrî ("Melody types of Egyptian wedding songs, Borsai Ilona and Margret toth, rûp: 72) pîrani şeweya duduya ye. Şeweyên ku li vê derê tîn behskîrîn, nîmûne ne ku li gor usûlên akademîk li ser wan lêkolîn

hatine çêkırın û hatine analız kırın û hatine belav kırın....(1)

e) Parçeyên dengi (Syllables)

Wek parçeyên dengi yên ku di nav her xeteki muziki da ne tên naskırın. Li ser notayê hejmara parçeyên ku her xetek ji wan pêk tê, tê nivisin : 4, 8, 4

Ev reqemên han didin xuyan ku, xeta yekem ji çar parçeyan pêk tê; xeta duyem ji heştan û xeta sêyem ji ji çaran pêk tê.

f) Ritm (Rytm)

Eger hemû xetên muziki li ser yek ritmi hatibin avakırın, bêyi tu guhartinek, wê çaxê li ser nota em terma (Isorhythmic) dinivisin. Lê eger her xetek li ser ritmek bi serê xwe

hatibe awakırın, li ser nota em terma (heterorhythmic) dinivisin .

Eger hejmara parçên dengi yên her xeteki wek hev bin (syllable) em li ser nota (Isometrik) dinivisin. Lê heger hejmara wan ne wek hev bin em li ser nota (heterometric) dinivisin .

G) Pêpeling an ji maqam (scale)

Ew yek ji elementên huneri yê ku awaz ji wan pê tê ye, yan ji ew yek ji bingehên ku muzikek taybeti li serê tê avakırın. Dibe ku muzika me ya folklori li ser gelek pêpelingan hatibe avakırın. Ango ew pêpelingên (diatonic) ên ku ji yekton û nivton û sêribton ava dibe. Ji ber vê yekê çêtir e ku em navê pêpeling (maqam) li ser nota binivisin, bi taybeti ew maqamên me yên ku sêribton di wan hene xwedi gelek navên cuda ne.

Xwendina danberheviyê (Comparative Study)

Ev xwendin xwedi du pengavan e:

1- Danberheva bılindahî (Vertical Comparison) : Ew materyalên ku di welateki

yan ji navçeyêke taybeti hatine civandin didin ber hev da ku cudabûna tipê awazan û naskırina karakterên wan ji hev derxin. Ew tip ji ev in :

- Stranên folklori
- Stranên gelêri yên ku bi şeweya stranên folklori hatine çêkırın.
- Stranên çêkiri (Komposd)
- Stranê qatên burjûvazi

2- Danberheva asoyi (horisontal Comparison)

Elementên muzika (taybeti) welateki bi yên welatên ciran an ji welatên ku pêwendiyên wan ên diroki bi hev ra hene, dikevın danberhevê ji bo ku xisûsiyet û şeweyên huneri bêne kifşkırın. Bartok li ser vi mijari gelek sekıniye û ji ber vê yekê ji muzika Sırbên Yugoslavi, Romani, Tırki û ya Cezayiri xwendiyê. Û weha digot: "Bêyi naskırina muzika folklori ya gelên ciran û gelên ku pêwendiyên xwe yên diroki bi Macaristan ra hebûn, nıkarın muzika Macari nas bıkın." ("Selected Writings of Kodaly," rûp: 104) Bartok guhê xwe gelek daye zımanê miletên ku muzika wan xwendiyê, "ji ber wê yekê xwe fêri zımanê Romani, Tırki, Rûsi û Erebi kıriye." (Eyni çavkani, rûp: 104) Ji bo naskırina xisûsiyet û siruştê jiyana wan. Ev tişt gelek alikariya lêkolînên wi yên gıranbıha kır.

Pır pêwist e ku em muzika gelên dorhêla xwe bıxweynın. Ev ji pengaveke ku piştı pengava xwendina muzika me tê. Ji bo ku em karibın elementên muzika bıdestxısti rûbari hev bıkın da ku em xisûsiyetên muzika xwe yê folklori tesbit bıkın.

Wergêr : Xoşnav û A. Gernas

Dî festivalala navnetewi da filmeke kurdi:

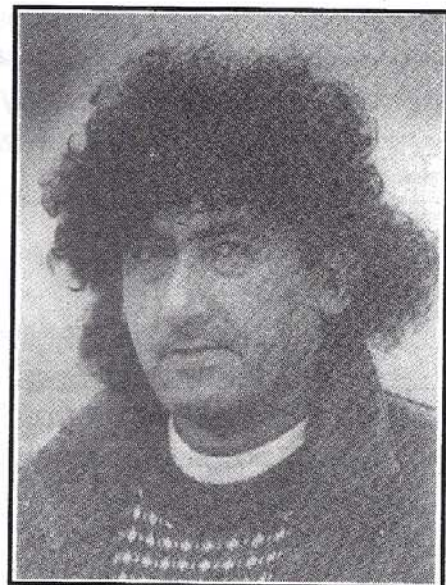
"TONEL"

Lî Moskovayê dî Festivala Navnetewi ya 18'an da filma kurdi "TONEL" ji beşdar bû û rexneyên baş wergirt. Rejisor û senaristê kurd Mahdi UMED, bî filma xwe bala gelek rexnegirên sinemayê kışand. Umed ji Kurdistanê Başûr, jî ba-jarê Kerkûkê ye. "TONEL" (tunel), filma wi ya yekem e.

Dî van demên dawî da lî Moskovayê Festivala Navnetewi ya Film a 18'an jî nû va bal kışand ser xwe. Çima jî nû va? Jî ber ku piştî hîlweşîna sistema sovyetê, xebatên kulturi, spor, film û hwd. gelek sist bûbûn û his û deng hatibû birin. Loma meriv dikare bêje ku ev festival, piştî helweşîna sistema sosyalist çalakîyeke yekem e ku lî Moskovayê hate pêşkêş kirin.

Lî gor agahdariya rojnamevanê Swêdi Leif Sörman, dî vê festivala navnetewi da jî 20 welatan 22 filmên bijare beşdari lecê bûne. Juriya festivalê jî 5 şanoger an jî listkvanê sinemayê û bî qasî hejmara welatan rejisor pêk hatiye. Serokatiya juriyê jî, rejisorê Fransîz ê navdar Claude Leouch bûye.

Rojnamevan Leif Sörman lî ser çend filmên herî populer û balkêş disekîne û derbarî naveroka wan filmên bijare da şirovekîrîna xwe pêşkêş dike. Dî

nivisarê da ya ku zêtir bala me dikşîne û şanazyê dîde me, şirovekîrîna filmeke Kurdi ye, ku nivîskar zêtir lî ser wê filmê şirovekîrîna kirîye.

Senarist û rejisorê filma Kurdi, bî filma "TONEL" (Tunel) ango be berhema xwe ya yekem bî dêwên sinemayê yê dinê ra ketiye lecê!.. Lê gelek balkêş e ku, ew dî vê lecê da bî ser ketiye, baleke mezîna kışandîye ser xwe û filma "Tonel".

Rejisor û senaristê filma "Tonel", MAHDÎ UMED e. Ew jî bajarê Kerkûkê ye. Demeke dîr dirêj lî Sovyetê maye û lî Moskovayê Zanîngeha Bîlînd a Film qedandîye. Ev zanîngeh (VGİK), xwedî itîbareke mezîna e lî dinê. Dî sala 1988'an da wek penabereki Kurd ê siyasî hatiye Swêd. Filma Tunel bî alîkariya Fonda Kurdistanê hatiye çêkirin.

Piştî vê kurtenasîne, ka em cih bîdîna

ditinên Leif Sörman:

"Lı vê derê mın tışteki ecêbmayi kış kır û dit ku, sinematografiyeke nû peyda dibe: Sinametografiya Kurdi. Ev ji bo rejisor û senaristê filma "Tunel" Mahdi Umed, berhemeke yekem e ku bî hevkarîya produksiyona Kurdi-Taciki, bî navê Tunel beşdari festivaleke weha cihani dibe. Ango di tarixê da filma pêşin a fermi û Kurdistanî ye.

Tunel, filmeke ecêb e (dî mana balkêş da) û rê nade ku ew dî nav kategoriya klasik da bête bî cih kîrîn. Dî filmê da trajediya Kurdi ya kevn, lî ser bîngeha mitolojiya Indoewrûpi ya Zerdeştî dîkeve formeki ku hej ji dî nav Kuda da diji û ev mitoloji ji gelek alîyan va wek Asatroyê Vikinga ye.

Dî filmê da bî awayeki werimandî dijwariya duserî ya gelemperi ya mirovatîyê tê pêşkêş kîrîn û lî ser bîngeha êş û janên neteweya Kurd apenaberî, şerê berxwedanê ya lî hember îşgalan û serxwebûna ku bî dereceya herî bilind qeyd û lelekîrî wek navçeya qedexeyê ya bakûrê Iraqê pêşkêş dîke.

Dî filmê da mitoloji û rasti, afirandina xeyalî û dokumenta dramatik, lirik (şîer) û siyaseta bî hevra bî metod û zîrekiyeke herî bilind tîn hunandin.

Pîştî festivalê, dema ku mın û Mahdi Umed hevdu lî studyoya Mosfilm a Moskovayê dit :

-Ez ji siyaseta nefret dikim, lê her tîşt bî siyaseta va girêdayî ye; rasti ewha ye, digot Mahdi Umed.

Beşek ji filmê lî tuneleki derbas dibe, lî vê derê insan dî jîyaneki bêçare da ne û nîkarî ji tunelê derên der. Lî dawîya tunelê avek bî hemû pîsiyên siyasî yê dîne dîherike. Film bî Kurdi bî awayeki vekîrî, lî bakûrê Iraq (Kurdîstana Başûr) serdestîya Yekîtiya Mîletan dîde xuyan. Ê herweha rojeki ji bo pîrsiyarî delagasyonê, ku ji yekîtiya mamûrên dînyayê pêkhatîye, tîn ziyaretiya tunelê.

Eger Institutaya Film a Swêdî projeya Mahdi Umed paşda venegeranda, filma TUNEL karîbû wek produksiyona şîrik a Kurdi-Swêdî beşdar bîbûya."

BAWERIYA KEVN A PERSAN

4- ZARATHUSTRA (ZERDEŞT)

(Dûmahik ji hejmara 37-an)

Wergêr: Y. Çakmak & A. Gernas

Em, hemû ev tiştên hanê di ayetên GATHA yên AVESTA da, ku reformên Zerdeşt in, dibinin. Niha ji, em ê li ser Zerdeşt ango pêxemberê MAZDA û kiryarên wi bisekinin.

Jiyana wi yê bi êş û cefa tê zanin. Ew kêmezêde B.I. 700 i da jiya. Di serdemên piştê da li ser hebûna wi yê sersiruştî, nivxwedayi û zan-yari gelek çirok hatin gotin û gerandin. Wek siruştî di rastiye da êş û derdên ku wi di tarixê da kışandiyê zêtir di nivisarên piştî serdema AVESTA da tên xuyan.

Em hinek ji wan çirokan ji mêj va di Avesta bi xwe da dixwinin. Çiroka ku, Zerdeşt dizixtine Şeytan* ji, di nav vana da ye.

Ahrimanê ku ji bakûra heri dûr ê cihê cehnîmê tê, ku bernavê wi "yê bi pûrmîrîn**" e, ji bo kuştina Zerdeşt "druj"ek an ji melayketeki mirîne dîşîne.

Lê dema ku pêxember dua xwe ya piroz dixweyne, melayketê mirîne ji ber qewet û hêza van gotinan direve û xeber dide Ahriman: "Jiyana Zerdeşt dadmend (bi edalet) a payebilind li min zêde giran tê, kuştina wi ji qeweta min der e, ji bo kuştina wi tu rêyek nikarim bibinin." Niha Zerdeşt li hember Ahriman şerêlan dike. Heta ku rîzgarvanê dinyayê (yê ku dinyayê ji gunehan û encamên wan rîzgar bike) SAOSYANT di sîbeheki zemanek nû da li rojhilat derê meydanê, ji bo rûxandina hukmê

şeytanê û afirandiyên wan, wê li hember wan têkoşin bide, dibêje Zerdeşt. Wê hingê ji nişkava AHRIMAN ditirse û dest bi lavayiya dike û di eyni wextê da wi (Zerdeşt) dicêrbîne*** : "Zerdeştê bi edalet, çêbûna min xira neke! Dev ji sonda xwe ya baweriya MAZDA baş berde! Ji bona viya bila hukumdariya dinyayê ji te ra be." Lê Zerdeşt dev jê bernade: " Ez, jiyana û zanebûnê nemine ji, tu car dev ji sonda wê baweriya baş bernadim", dibêje.

Ev bi maneyeki din derbari reformistê dinê MAZDA da, derbari bawermendi û têkoşina wi ya mîrxasi da raçaviyeke rast dide. Lê wek me li jor ji got, tiştê ku em derbari çiroka wi ya rasti û rewşa serdema wi da dixwazin hin bîbîm di stranên GATHA da ne û divê em di wan ayetan da lê bigerin. Di stranên GATHA da gelek tişt nayên ditin; lê digel viya, tiştên ku hatine ditin ji rast in. Di wan stranên wi da tasvira pêxembereki mezin, mîrxas û xiretkêş; pîri caran baweriyeke bêdawi û rasteqin, lê carna ji di têkoşin û dijiwariyan da di rewşeke nêzi bêhêvîbûnê da tê ditin.

Straneki ku ji bo xelkê û wek helbest hatiye nivisandin weha dest pê dike: "Bî dil û can guhdari kî da ku hûn bîzanîbîm çî baş e! Di navbera herdu aliyan da hîlbijartinek zelal bîkî û bî ditunek rast lê bînihêrin, bî mîrani, herkes ji bo şexsê xwe! Beri ku şerê mezin dest pê bike xwe amade bîkî ku, têkoşin li ali me

bigihije encamê.” Lı gor wi (Zerdeşt) şerê ku wê dı dawiya dinyayê da bête kırın, gelek nêz e. û wê demê ne tenê şeytan, herweha hemû afirandiyên xwedênenas wê cezayê xwe bıkşinin; lı gor hılbıjartınê bigihijin daxwaza xwe; ”mırinê” dibêje Zerdeşt, û dema ku wê peyvê dibêje ji aliki va lı ser neşabûna cehnımê û êş û janan dıfıkire, ji aliki va ji insanên dırust û dadmend dıfıkire, ku wê bigıijın ew jiyana ebedi ya ku lı ali wê cih girtine.

Lı gor baweriya Zerdeşt kesên bı şeref an ji dırust û xwedênenas ki ne? Em ji stranên Gatha têdığihjin ku Zerdeşt, dı serdema şerkari û êrişkariya hov da, dı dema jiyana koçeri ya adeti da jiyaye. Ê ew lı hember vê rewşê dertê holê. Barbari û bêserûberi tu car meriv nagihine şahiyek û jıyanek ebedi. Teminiya Zerdeşt ew e ku, zagona jıyanê urf û adet, hereket û tewrên dılpak in. Yê ku - berewajiyê koçerên bêcih û war- bı dındari û aqılmendi, dı civatek bı serûber da xwe amadeyi jıyan û çalakiya aştiyê kırıye, beri her tıştı ji bı axê û çandniyê mijûl dıbe riya jıyanê dıtiye. (herweha tenê wi dıtiye) Bı kurti em viya dıbihızın: ”Kesê ku axê najo yan ji çandını nake, û bı zanina xwe ya nebaş kesên cotkar ji karê wi dıke, berbı hoviti û zılmê dıksıne, bı kırıyarên xwe yên xırab û dinê sextekar hejmara şeytan zêde dıke.” Lı ciheki dın ji : ”Guhdariya peyv û şıretên sextekaran neke; lewra ew ê bela û şınê bine pêşıya malbatê, eşirê, derdorê û welat; Wi bı şürê xwe ji xwe dır bıhêle!; guhdariya dadmendın bıke, guhdariya aqılmend û serûberkırê dinyayê bıke!”

Daxwazi û şertê basit û mezın ê ku tê xwestın ev e : Jıyanek pakraman, xweşbêj û pakkıryar, bı edalet. Ê tenê xwedayek dıkare bersıva viya bıde. Dı stranên reform da ji bıli MAZDA û ruhên wi behsa tu xwedayek nayê kırın. Jı bo hılbıjartınê tıştê ku xwedı mane ye û gırıng e, ev e : Ya hılbıjartına jıyanek koçeri yê serbıxwe û bêserûber ê pırxwedayi û sıruştı yan ji jıyanek bı edalet; ku cv jıyana bı edalet insanan ji Şeytan û berhema wi ango ji mırinê xılas dıke. ”Hın hemû, yên ku ji dır û nêz hatıne û dı lêgereki da ne, gudari bıkın! Niha hın ê her tıştı gelek zelal û esehi hın bıbın. Mamosteyê nepak û sexte, ango Şeytan, bı şıret û wazên xwe insanan dıbe berbı hılbıjartınêki şaş, lê wê dınya cara duduya ji ali vi mamosteyê nepak û sexte neyê kuştın.”

Dı wê serdemê da tenê çend kesên bı hukım û xurt karıbın Zerdeşt fêm bıkırana yan ji pıştgırıya wi bıkırana. Yek bı yek dıhate qewırandın û carna dıhat ber sinorê dawı yê bêhêvıbınê. ”Ez berê xwe bıdım kıjan welati, bı

ku va bırevım? Ez ji heval û merivên xwe tecrit dıbım, dıjminên mın merivên mın in, û herweha dewlemend û hukımdarên welat ji dıjminên mın in. Jı bo te çı dıkarım bıkıım MAZDA? Ez zanım ku bo çı tesıra mın tune û nıkarım tışteki bıkıım: Mal û mılken mın hundık e, û ji ali insan va ji feqır ım (ango heval û pêgırtiyên mın kêm in). Jı bo te dıgrım MAZDA; lı mın bınhêre û alıkariya ku hevaleki dıde hevaleki xwe bıde mın. Hukmê xwe nişan bıde ku insan têbigihjin ku bı edaletê ra kıjan şahı peyda dıbe.” Bı vi awayı Zerdeşt ruhê bedena xwe wek diyari pêşkêşı MAZDA û melayketên wi dıke; ew, raman û karê herı baş û mezın dıde wan; ew, ji bo wan imkana belavbın û xurtbına gotınê pak peyda dıke. Tevi hemû cüre felaket, bela û janan ji, bı vê ramanê baweri berdeyam dıke, baweriyeke mutlaq bı hatına serdema imparatoriya Mazdayê dadmend tê, hêvi û guman nehatiye windakırın û ev baweri dıçırıse. Hebına imparatoriya Mazda rast e, wek stran an ji beytên (Gatha) ji dibêjin, hertışt lı dinyayê ye, heye; lê imparatori yan ji welatê jıyana ebedi, pıştı têkoşına mezın a dinyayê wê bı her awayı peyda bıbe. ”Mazda, ji bo nexerabın û nemırıya imparatoriya xwe soz daye,....”

Em nızanın ku pıştıre çı bı serê Zerdeşt da hatıye û ketıye çı rewşê. Belki ji wek fêkiyên waz an ji gotarên xwe bı tenê eş û jan kışandıye û dıtiye. Lê qet şık tune, ku xebatên wi ne vala bıne. Ew (Zerdeşt), ne tenê bı qurbanan lı razıkırına xelkê gerıyaye da ku tenê Mazda bıde qebülkırin, lê bı gotın û kırıyarên baş ji ji bo pejırandına wi (Mazda) xebıtiye. Her çıqas bı temami bı ser neketıbe ji, bı wi ra dı dinê Persıyan da tışteki nû peyda bı. Jı bo riya jıyana ruhi, edalet, jıyanek emın, paki û jıyana ebedi û wek nan û av fıkra pêwıstiya wan - wek ku we bıhist- pıştı gotarên Zerdeşt dı hemû nvısarên AVESTA da cih dıgre.

Yên ku ji xwe ra lı başiyê dıgerın, dıkevın vê rêyê û lı dır vê baweriyê dıçın; yên nezan û bêfam ji, zagonên jıyanê xeradıkın û hım ji bo mırına xwe hım ji ji bo mırına dinyayê dıxebıtın.

”Ev tıştên han ji bo kesên bıaqıl zelal e, lı meydanê ye,” dibêje Zerdeşt; ”Ew (kesê bıaqıl) dı gotın û kırıyarên xwe da wê imparatoriya Xwedê pêşda bıbe.”

Dawı

MEM Û ZİN

wek radyo-dramatik - 6

ROLÊN DRAMATÊ

MEM: Zirkurê Alan Paşa
ZİN: Dota Mir Seydin
QISEDAR (MÊR): QM
QISEDAR (JIN): QJ
HESP
QERETAJDİN
ERFAN
ÇEKAN (Çeko)
BEKİR (Beko)
DOTA BEKİR

Radyodramatizekirin:

ROBERT ALFTAN

Wergerandin ji swêdi:

Xalıt Lezgin

(Berdewam ji hej. 37)

SEYDİN

Te dit me çî kîr.. Eger Qeretajdin û hevalên xwe ne bî me ra bîn, hingê em ê çawa bîkarbîn deh hezar sıwari berhev bîkî? Ki dîxwaze mal û halê xwe şûnda bîhêle û here cengê. Eger ev hersê şêrên han negurmîjî lî vê Cızirê halê mîn wê çî be? Serê mîn wê jî cendekê mîn bête jêkîrî!

BEKİR

Mirê mîn, ez dîzanîm Qeretajdin dîxwaze miritiya te jî destê te bigre. Were keremke em harîne mala wî xwe bavêjîne ber bextê wî. Jêra bêje: Zînê desgirtiya te ye, eger tu pê razi yî ku

wê bîdi Memê, wê çaxê ez jî razi me. Paşê tev lî ser vê pîrsê lî hev tîn û pîrs bî temami safî dibe.

QM

Mir û Bekîr berê xwe dane mala Qeretajdin û çûn. Mir jî Qeretajdin ra got.

QERETAJDİN

Mirê dîlovan, tu keremke vegere mala xwe, êdi ez çî dîkîm û çawa dîkîm ev karê mîn e.

QM

Qeretajdin Çekan û Erfan rabûn sıwarbûn û lî nav Cızirê gurzên cengê lî bakîrîn û gotî:

HERSÊ BIRA

Herçi kesên xwedi hesp, bila sîbê zû, bî derketîna tavê ra lî meydana bajêr hazır be.

QM

Wê şevê xew nekete çavê begên Cızirê. Dî şefeqa sîbê da gîşk lî meydana bajêr kom bûn. Dî şûna deh hezaran da panzdeh hezar mêr lî hev cıvıyabûn.

QERETAJDÎN

Xwedê hez bike dema em vegeyriyan em ê dawet û şahiya Mem û Zina dotmir bîkîn. De em bî rêkevî, bî diayê Xwedê û peyxember.

QM

Koma sıwaran bî rêketî. Lî nav Cızirê tenê mir Seydî, Beko û Memê man.

BEKIR

Mirê mîn, tu çîma weha bî tenê rûniştîyî? Mêreki wek Memê Alan zavayê te ye, û hûn herdu ji esilzade ne. Bila jî we ra kîşîk bê û hûn bileyzîn. Eger dî serê we da fîkîr û xem pîr hene, kerem kîn bî listîka kîşîk wan belav bîkîn.

SEYDÎN

Tu êdî zavayê mîn î. Lewma tu maqûl î û ez dîxwazîm bî te ra kîşîk bileyzîm. De ka were em bileyzîn.

MEM

Bî serkêşîya bîrayên mîn ordiyek esker çûn cengê. Zeman hêdî dîçe dema heval û hogîr lî vîr bîn. Mirê mîn bî rasti jî wê geleki baş be eger em bî destek kîşîk wextê xwe bîborîn.

BEKIR

Hûn herdu ji hosta ne, werî bî şert bileyzîn.

SEYDÎN

Em lî ser çî bileyzîn?

BEKIR

Şertê listîkê ez ê daynîm, hûn jî qebûl bîkîn. Eger mirê mîn bî serkeve, emê daxwaza wî bînin ci. Na eger Mem jî Mir bibe, em ê sîbê Zînê lî hespeki sıwarkî û bîbîn daynîm mala Qeretajdîn heta ku jî şer vegeyriya.

SEYDÎN

Ez vî şerti qebûl dîkîm.

MEM

Mirê mîn ez jî vî şerti qebûl dîkîm.

QM

Lî ber kîşîk rûniştî û dest bî listîkê kîrîn.

QJ

Ne Mir, lê Ezrail jî bîhata nîkarîbû kîşîk jî Memê bîbîra. Memê nehişt Mir çavê xwe veke.

BEKIR

Keçê remlê bine, veke ka axîriya listîka Mir û Memê wê çawa be.

ZÎNA REMILDAR

(Bî qûmê fal vedîke) Eger Zînê neçe lî pêşberî Memê nesekîne, Memê wê zora Mir bîhere.

BEKIR

Zînê, zû bike were diwanê. Mir û Memê kîşîk dileyzîn. Eger Memê lî hember Mir bî serkeve, lî gor qewlê wan gereke sîbê te lî hespeki sıwar bîkîn û bîbîn lî mala Qeretajdîn daynîm. Eva yeka jî disa mîn kîr...

QJ

Zînê rabû xwe xemiland mîna bazîrganên zengin yê xwedi mal û karwan. Çû lî pêşberî mir rûnişt.

BEKIR

(Bî xwe jî xwe ra) Ma du kîşîk ku Memê jî Mir bibe. Dîvê ez dîna Memê bîkîşînim ser Zînê. Wê çaxê remîl wê rast derdikeve. (Bî dengê bîlînd.) Mirê mîn

divê nuha hûn rabîn şûna xwe lî hev
bıguhêzın. Listik wê xweştir be.

SEYDÎN

Memê, em ci bıguhêzın.

MEM

Kêfa Mir çawa dıxwaze. (Bî xwe jî xwe
ra.) Zinê, delal mın Zinê, çiqas jî bedew e
dî nav wan kincan da. Em ê disa kengê
hevdu dî baxçeyê nependi da bîbinın?

SEYDÎN

Kış!

MEM

(Bî xwe jî xwe ra.) Zinê tu jî wextekê be-
dewtir û delaltir î. Zina delal, qasi ku ez
jî te hez dıkım, dî dinê da jî tu tışteki dın
hez nakım.

ZİN

Memê, mırxasê ber dilê mın.

SEYDÎN

Kış-mat !

BEKİR

Mirê mın icar gereke tu gotına xwe bini
ci û gengeşiyê jî ortê raki.

SEYDÎN

Memê, nuha mın jî te bîr! Tu êdi bêçare
yi. Ez ê te bavêjime zindana kevîri.

QM

Welê Mir gotına xwe bî cih ani, Memê
avêtın zindanê. Şeş mehan dî zindanê da
ma û geleki nexweş ket.

QJ

Zinê bî şev û roj girîya û jî qedera xwe û
Memê gazın kırın. Zinê bêçare bû.

BEKİR

Mirê mın, mın bîhist ku Qeretajdin wê dî
wexteki nêzik da vegere Cızirê. Ew û
bırayên xwe wê bıxwazın tola Memê

bıstinın. Ya baş ew e tu Memê serbest
berdi. Bıla Memê dî zindanê da nebinın.

SEYDÎN

Bekır here Memê jî tariya zindanê bide
azakırın.

QM

Lê bekır berê çû cem keça xwe, Zina
remıldar.

BEKİR

Remıldarê, dota mın, gereke Memê
bımre beriya ku ez herım bî destê wi
bıgrım û jî zindanê derxinım.

ZİNA REMİLDAR

(Bî qûmê remıl datine) Eger mêr herın
memê derxın jî zindanê, Memê wê sax
derkeve. Na eger jin wi derxın Memê wê
bımre. Gerek jin jin wi bıkujin, erê jin wi
bıkujin. Bıla Memê bımre, madem mın
naxwaze, bıla bımre.

QJ

Bekır paşê çû cem Zina xemgin,
hezkırîya Memê.

BEKİR

Zinê, dilê Mir jî ber vi halê te geleki
dîşe. Bî rasti pır ber te dıkeve. Mın jê
tıka û rıca kur ku Memê aza bıke. Nuha
here ali wi bıke û jî girtixanê derxe.

ZİN

Geli carîya Memê azad bû! Zû weriseki
binın em berdın qula zindanê û Memê
pê bıkişın der. (Bazdıdın, dengê tepe-
repa piyê wan.)

ZİN

(Dî kuleka zindanê ra serê xwe dadıxe û
bangi Memê dıke.) Memê! Ez hatım
alıklarıya te bıkıım, jî zindanê derxinım.
Du azad î! Em ê disa hevdu hembêz kın
û bıgıhıjin mırazê xwe!

MEM

Ax Zinê, tu wek gulekê yi, erê guleke

bihnxweş i tu. Lê tu nîkari mîn aza biki.
Ez dîzanîm xelaziya mîn tune.

ZÎN

Geli cariya, ka binîn werisê zîrav
berdine binê bira kûr
bavêjine nava Memê mîn-i delal
Geli cariya! zû bîkîn, werne hewar!
dî kuleka zindanê ra
werisê sîpi berdine xwar,
Ax , çî nexwaş e Memê, delalê mîn!

QJ

Zinê û cariyân bî hevra weris hîlbîrîn. Bî
hemû hêza xwe kaş û hîlkaş kîrîn ku
Memê jî birê derxînin.

ZÎN Û CARIYAN

Haydê! Ya Allah ya Xudê! (Deng- qırpe-
qırpa weris.) Haydê kaşke! Ya Xudê!
(Dengê weris.) Ya Xudê! (Weris dîqete.)

MEM

(Deng alan dîde.) Zinê delala mîn, çîma
jî nîkarîn girtiyeki jî azad bîkîn? (Dengê
axin û nalinê.)

QJ

Memê jî dest çû, delala wi Zinê perişan û
bêçare ye nuha.

ZÎN

Geli cariya ez ê lî ber gora Memê
bîsekînim, hûn herî jî Mir ra bîbêjîn
Zinê wek teyrê ser cûcîkan lî ber gora
Memê dîpê.

SEYDÎN

Zinê guhdariya mîn bike, ax ax, tu be-
layê tîni ser mîn. Ez ê lî Cîzirê jî te ra
dawet û şahîyeke wîsa çêkîm ku dem û
dewrana da kesi neditibe, ne bîhistibe.
Tenê tu jî xwe ra xorteki cîwan bîbine ku
jî Memê zehfîr jî te ra layiqî te û
hîzkîrîna te be.

ZÎN

Bî rasti, bav û mirê mîn, te guh da derew
û bêbextiyên Beko heta ku te ez wîsa
herçîqandîm. Êdî jîyan lî mîn heram bû,
ez ê jî bîmîrîm. Bîla gunehê mîn lî stuyê
te be, eger tu gora Memê veneki û mîn jî
lî kêleki wi çal neki. Bîla pîştî me dî hev-
da be. Ez dîzanîm Qeretajdîn wê vegere
û mezêlê wi veke. Dema te dî ku berê
me dî hevda ne û dîlopên mucewher lî
ser eniya me dîbîrîqîn, hîngê tu bîzanîbe
em çîqasî jî hev hez dîkîn. Eger ne wîsa
be, wexta we gor vekîr, hîngê laşên me
bavêjîn çolê. Eger tu wek daxwaza mîn
neki, lî dînya dîn destê mîn wê bî pêsira
te va be.

QJ

Pîştî ku Zinê mîr, lî ser daxwaza dota xwe
Mir ew xîste nav gora Memê.

QM

Qeretajdîn û sîwarên pêra, jî dîr va xuya
dîkîn. Ew bî lez û bez nêzik dîbîn.

QM + QJ

Qeretajdîn, Erfan, Çekan bî hezar
sîwarên xwe va ajotîn ser gora Mem û
Zinê.

CIVAT

Hemû sîc yê Beko ye! Hemû sîcê Beko
ye!

QERETAJDÎN

Gazi Boko bîkîn! Gorê vekîn!

QM + QJ + CIVAT

Wana berê xwe dane hev! Wan xwe
zîvîrandîye! Bînêre dîlopên xwîdanê lî ser
eniya wan dîçîrîse! Dîbînî çawa dîçîrîse!

QM

Bekîr jî xwe dî ser gorê da xîz kîr û lê
mêzekîr.

QERETAJDÎN

Beko, nuha dawîya jîna te ya derewîn

hat. Ez ê bî şûrê xwe serê te jî cendekê te jêbikim!

(Deng, dema Qeretajdin serê Bekîr bî şûr dibire)

QJ

Serê wi glol bû û çend gavan jî cendek wêda çû.

QM

Lê tenê yek dîlopek xwina Bekîr pekiya nav gorê, navbera Mem û Zînê.

QJ

Jî vê dîlopa xwinê dirîkek bî striyên tûj şin bû. Loma heta iro jî tê gotin ku:

(Dengê qelebalîxa meydanê)

QM

Lî ser gora Mem û Zînê du gulên bedew û bihxweş şin dibê, lê dî navbera wan herdu gulan da dirîkeki kelemtûj

derdikeve nahêle ew bigihên hev.

QJ

Û geli guhdarên delal, gelo hûn meraq dikin ka halê Cızîra Botan çawa bû paşê?

QM

Pîştî zemaneki, rojekê hespê Memê jî tewlê derket, berê xwe da bajarê Muxriz-emin. Çû cem Alan Paşa û yeko-yeko salixê Memê û serpêhatiya wi jêra da.

QJ

Hingê Alan Paşa leşkerekî giran berhev kir û ajote ser Cızîra Botan. Dema dî ser Cızîrê da girt, bajar kir gola xwinê, çiqas kes û xîsmên Mir Seydîn hebûn tev kuştin. Tenê yek mêrek jî kuştinê filîti ew jî wê gavê ne lî bajêr bû. Heta nuha lî vêderê tu kes lî xwe nehatiye mukurê ku zarokê zarokê wi kesi ne.

DAWÎ

Helbest

(Jî mêr û mêrxasê zana
Mîstefa Budak re)

VEKIR GULA AZADÎ

Mêrê pêşeng û zana
Xwe da Riya Azadi
Vaye deşt û zozanan
Vekîr gula azadi.

Çax û dema diroka,
Em xîstûn ber derbûka
Lûl bû dara şekoka
Ajda koka azadi.

Armanca te ajdaye,
Karpêka te roj daye.
Karker, cotkar hêz daye
Lî ser riya azadi

Gulan xwe dan baxê te
Lî ser cih û axê te
Bî dû rêç û gavê te
Ketn Riya Azadi.

Rojê xwe da ser hivê,
L1 ser axa Haysivê
Kakıl daye behivê
B1 barana azadi.

Hevalbend û gundiya,
Tırs kır zikê rovi ya.
Tavê xwe da ser çiya
Derket roja azadi.

Ew xurtmêrê pehlewan
Tırs û xof da kela wan,
Ber b1 jêre ala wan
Biji şerê azadi.

J1 baxçê te gulbax ım,
Gulan ber wan ranaxım,
Ez Ezman ım, têr wexwum,
L1 ser kaniya azadi.

Mistê Budê birnakım
D1 nava dıl û gulan kım,
B1 histêra çavan kım,
D1 nav gorna azadi.

Ezmanê Kari

LO ŞIVANO

Gur û çaqalên çiya
Lıser deşt û baniya
Çav berdan berx û miya,
Dibê berxê ez te bixwum
Berf û baran ser te bixım.

Lo şivano berya deştê
Pez û miya xwe da piştê
Guran dev da lı teniştê
Dibê berxê ez te bixwum.
Şin û şivan ser te bixım

Lo şivano vaye gur hat
L1 paş çiyar nalin kûr hat,
Nav zınaran xwina sor
Dibê berxê ez te bixwum
Şeva tari ser te bixım.

Tu şivanê berxa salê
Mi diçêri berx dikalê
Guran deng da lı tengalê
Dibê berxê ez te bixwum
Tofa giran ser te bixım.

Gura xwe da nav zûxûra
Ber newalan paş kevıran
Te pez daye devê guran
Dibê berxê ez te bixwum
Kel û giri ser te bixım.

Lo şivano rabe ser xwe
jê têrnebûyi xewa xwe
Vaye guran pez dan ber xwe
Dibê berxê ez te bixwum
Tırs û xofa ser te bixım.

Ezmanê Kari

NÊRIYÊ BEL Û SEHÊ ŞIN

Beri sedê salan koçerên mira pez xwedi dîkîrîn û ji lewra çûn hatin dîkîrîn, lî zozan û beriya. Salekê hatine lî beriya Şingalê bela bûn lî van gunda, Gır Kember (Tıl Koçer) Gırkê Fıriz, Gır Tolik, Bira Brahim Axa, Bra Rovi-Hamoker, Gola Şêx Temo. Lî wan gundan zivîstana xwe bûrandine. Û dî dawîya avdarê (adarê) de ji wêderê cihê xwe guhertine û vejeriyana ber bî havingehên xwe ve.

Qonaxa 1 lî çemê Sîwêdiyê danine û çend roj bûhartine.

Qonaxa 2 lî Gır Xerdel danine.

Qonaxa 3 lî beroja Qereçoxê danine.

Lî hêrikê lî binya çîye pezê Cangirê Biro hêdi hêdi lî dû mala dimeşîyan. Cangirê Biro yek ji wan koçerên xwedi pez û bî nav û deng bû dî nav koçeran de, dî nav keriyê pezi wi de nêriyek hebû. Ev nêri ji dî bû pêçivanê pez ji ber ku pîr şareza û jir bû. Û wekû hûn tevde ji zanin ku her koçerek sehek xwedi dîkîr, jî bo berevaniya pezê wi bîke. Cangirê Biro ji seheki wi yi şin hebû (sehê zozana). Dema direya gup gup ji dengê wi dihat. Jî ber ku pîr bî hêz bû û tu berevan mina wi tune bûn. Gur û dehbe ji pezê Cangirê Biro bê par mabûn.

Dem a ku ev keriyê pez hêdi hêdi dimeşîya erda ezidiyan. Ew jî lî dû wan dimeşîyan û mêrivana wan dîkîrîn. Ta dî asitengekê dewan bigrîn. Lî hêr û newalên binya çayê Qereçoxê kesa jî xwe dî wan de dîtin û şivan û sehê (û nêri) qonaxekî dirêj meşîyan ta ku gihîştin nêzîki çiyê. Û zanibûn ku heger şivan berdî jî

nema kare tu kêrê bîke û gazî nagihê wan. Şivan lî wir berdî û ew azad kîrîn.

Şivan rê girtî û berê xwe dan cihê ku jê hatibûn (Qereçoxê) jî bo lî malan bîkî hawar. Bî rê girtîna wan re berê pez û nêri û seh jî nejda êzidiya hat guhartî û dan dû şivanên xwe nejda yêzidiya nêri gîrdan û disa ew dan pêşîya pez û pez dan pêşîya xwe û çiyayê Şengalê derbaz kîrîn.

Şivan jî gihîştî nav mala roli çêlek dana bû. tîştê bî ware bûri tevde jî malan re gotî. Lê gotî bê zûde bû (dema ku ejeki lî talanê yê dî xîsta û bîghanda malên xwe kes nedana lî dû diçû dî gaziyêde) Mirana tevli Cangirê Biro jî Qereçoxê bar kîrîn û lî qesra Mameşûrê danî. Çend roj lî bûrandî û jî wir jî barkîrîn, û lî quba ba Hozê (Eleşêr) cigirtî.

Pîştî demek dî jî wir jî bar kîrîn û lî Çemê Mezrê danî lî ber ava mezin.

Lî ser avê dahol û zirne lêdixe û kelek û gemi mal û zarok û pirekan jî avê derbaz dîkî û kesên ku bî avê ew jî lî derfê xwe sıwar dibûn û pezê xwe derbaz dîkîrîn.

Û bî vi rengi tevde jî avê derbas bûn û riya xwe girtî û berê xwe dan Qesrîka Gêlê û jî wir berê xwe dan Herekolê û jê derbas bûn çûn deşta Hincê û çûn çemê darberû, û jî wir çûn çemê Karê û bajarê Meksê derbas kîrîn. Û her kes lî ciyê xwe ci girtî use xwe zozan û navê cihê wan jî evî n: Kêlçûk, Arnas, Xwêrêz, Kani Reş Kevet Ermiş.

Cangirê Biro jî çû lî zozanê Kevetê rûnişt tev lî çend malên dî û her yek

çûn kepira xwe û li ser av û delavê xwe ci girtin.

Cangirê Biro tevde kom kîrîn û weha got:

-Yê pezê xwe bin ser delav, pezê min av bide û li mexelê ez wan tevan bikujim.

Û herkes li ciyê xwe ma û niha em ê vegeerî li çiroka nêriyê.

Dî wan rojên ku pez li cem Êzidiyan mabû. Nêriyê Şehreza roj û çev li xwe kîrîn yek bi raman û tevger dixwest ku rêkê bibîne ku pez bide dî û pê xwe û berê xwe bide zozanê xwe.

Şevêk jî şevên Cehzera şivan jî pezê xwe anî û li guherê mexel kîr û çû mal. Nêri dit ku şev tari ye û şivan jî çûye û eve ku şeve nêri lê diyariya li dora pez çû hat û ew şiyar kîr û çû ber sehê şin lingên xwe li erdê xîst û ew jî hişyar kîr.

Dî nav pez de meşî û kîr pîrkin û got va ez meşim, bîdîm pey min. Tevde bi rê ketin. Nêri bû serşivan û sehê şin bû dîvajo bi vi rengi alikariya hev kîrîn û pez ajotîn hetanî ro derket xwe jî çiyê berdan xwar û li newalekê li binya çiyê xwe hêşargeh kîrîn.

Nêri jî dî nav pez de mexel bû û sehê şin ma hişyara, li dora pez diçe û tê, nahêle pez bela bibe. Û bi wi rengi bi roj û şevê bi rê diketin ta ku gihan Ava Mezin, xwe vedîşartin.

Av jî derbas kîrîn, nêri li pêşiyê û sehê şin li pey pez ketin nav çiya, dehl û newal û devi, gihan çiyayê Herekolê. Bi şev dimeşiyan, jî nişkêva nêri li pêşiya pez sekîni û kîr pîrkîni, pez paşde reviya, sehê şin dit ku li dora pez dengê gura tê. Paşva çavên xwe gerandin gureki êrişek dayê wek birûskê ew avêt xwar. Û bi vi rengi du-sê gur kuştin û berê xwe dan zozanê Kevetê, gihiştin ser delav. Av xwarin û pez li guhera xwediyê xwe (Cangirê Biro) mexel hat û nêri çû li ser kevîrê xwe mexel bû.

Cangirê Biro, jî xew rabû, lê hin tari wenda nebûye û bene sîpi û reş jî hev nayê naskîrîn.

Cangir dit ku keriyek pez li mexelê pezê wi mexel bûye û nêriyek jî li ser kevîrê nêriyê wi ye.

Bê here nav pez û yan jî bîpîrse ka ev

pezê kê ye. Bê seri li malê vegeerîya, rahişte tivengê û meşî, çend gava jî malê dîr ket çokê xwe da erdê û tiveng kîşand milê xwe û deng kete tevenga sêtire nêri li ser kevîr bû kesîre rabû û bi bez çû çiya, rex kevîr, lê nêri nêriyê wiye mîri, hiş û sewî da, dî seri da nema dî seri da rûnişt li ber serê wi û got:

Belo, bel beleko.

Te serê saxa zirave binê wa xeleko.

Keja te jî er mûşmê pengo

Mala xwediyê te xîrabe, li te kîriye xelat heft

rengo.

Belo, bel kevero.

Te serê bîska sorin bîmê wan zero.

Herdû çavê te bîrijîn koro

Ser şivanê pezê xwe naz nekîro.

Belo, belê mino.

Tû rabe rûnê li cem mino.

Agîr ketiye mala xwe yê te jî ser û bîno.

Ka pîştî te ki wê bibe sermîyanê pezê mino.

Cangîr:

-Sehê şin tu were, ne tû wi bîra ne, jî mîn ra bêje çî raye û çî derman e. Ezê herîm binîm jî dêra Extemarê jî nav filane, jî mîn ra got tîştê mîro bîxwe bîke jêra nîne dermane.

Sehê şin:

-Te çîma usa kîr kumdirêjo. Çavê te kor bûne û mala te xîrabûye jî mêjo. Me talan jî tera aniye, ew ser şivan ez jî dîvajo. Qencîya te jî bir nakîm, mala te ava mêrkûjo.

Cangirê Biro:

-Ezê rabîm herme çarşema Mîkişê, ezê bîkîrîm kêlê Belê xwe, sîpi bîkîm bi kîlsê tîrba wi çêkîm li binya çiyayê Ernûs li wê bestê jî bona her kes bibîne jê derbas nebîn û bibe ciyê pîrsê.

Tîrba wi li binya çiyayê Ernûsê çêkîr heta niha jî bi serê Belo û kelên sîpi sînd dîxwîn xelkê wi ciyi.

Bavê Sero

GIRAVA GEROK

Eger yek derê û pirske, "gelo li dinyayê giravek heye ku li ser avê digere yan ji cih diguhêre?" Wê herkes tinazê xwe bi pirsêke weha bike, lewra giraveke weha tenê di çirokan da, tenê di efsaneyan da, tenê di fantasiyan da dikare hebe. Lê pêwîst nake em dûr herin û vê fantasiyê di efsane û çirokan da bigerin.

Şeş (6) km nêzi riya Bingol - Solxanê li mezra golê ya Aksakal, ku girêdayî gundê Hezarşahê ye, giraveke gerok bi hemû hêbeta xwe xeyalên çirok û efsaneyan ji riwayetan derdixe û dike rasti, radixe pêş çavên me. Li vê mezrayê, li ser tepeyeki bilind di nav hêşinayîyan da golek heye. Ev gol bi çapa xwe 300 m² ye û li ser vi golê giraveke gerok li çaraliyê golê digere, yan ji wek keşti bi kuda bixwazi te digerine. Li ser giravê darûber ji

şin bûne ku hêjahiya giravê bilindtir dike û dike şahesereke yekta li dinê.

Xusûsiyetên vê golê tenê bi girava xwe ya gerok naqede. Eger em behsa xusûsiyeteki din bikin, wê disa gel tiliyê xwe gez ke!.. Ev gol bi kûrahiya xwe 80 - 100 metre ye û tama ava wê berbi tahliyê ye. Eger meriv eşyayek madeni li vê avê xe, di cih da rengê madenê diguhure û dikeve rengê zêr. (Ji bo agahdariyêke firetir hûn dikarin li pirtûka Selahaddin Mihotuli ya bi navê "Arya Uygarlıklarından Kürtlere" binêrin.)

Dibe ku, ji bli van xusûsiyetên nediti û nebinahi gelek xusûsiyetên mûci-zewi ji hebin. Lê mixabin ku heta niha li ser vê golê lêkolin û agahdariyên têr û tije di dest da tunene.

